

Vliv alkoholismu na kriminalitu z hlediska její prevence

(Otázky etiologie a prevence nebezpečných projevů alkoholismu*)

ALFRED KUDLÍK

KAPITOLA PRVNÍ

Ke koncepci příčin kriminality pod vlivem alkoholu a její prevence

Statistickou analýzou získané strukturálně dynamické (vnější) obrysy vztahů mezi alkoholismem a kriminalitou jsou východiskem nejen hlubšího etiologického rozboru těchto jevů, ale i zaměření preventivních opatření z toho plynoucích (srov. AUC — Iuridica, 3/1970).

Ve shodě s názory, které jsem jinde podrobně zdůvodnil,¹⁾ pojmám i *podstatu (příčiny vzniku a trvání) kriminality* pod vlivem alkoholu *dynamicky*, jako nepříznivý, kriminogenní *proces střetu* struktur psychiky alkoholizovaných individuí (resp. jejich subjektivních podmínek) a struktur jejich společenského prostředí (mikro-, mezo- a makrostruktur, resp. objektivních podmínek okolí). Podstatou účinné *prevence* (předcházení) těchto jevů je pak antikriminogenní, společensky prospěšné, cílevědomé řešení uvedeného degresivního vztahu, tj. odhalování, neutralizace, odstranění podnětů, podmínek a ve svých konečných důsledcích i příčin, které tuto kriminalitu plodí, a to na základě poznání jejího kauzálního vývoje adekvátními prostředky, jež má socialistická společnost k dispozici.

Poznání podmíněnosti vývoje určitého druhu kriminality je takto jen jistým stupněm na cestě od poznávání jevové stránky této kriminality k její podstatě; naproti tomu poznání příčinnosti je výrazem poznání podstaty nebo alespoň přiblížení se k podstatě této kriminality, která je vždy zároveň objektivní i subjektivní povahy. Stejně jako podstatu jevu nelze

*) Další část upravené a doplněné kandidátské práce autora „Vliv alkoholismu na kriminalitu z hlediska její prevence“ z roku 1964.

Za cenné podněty a připomínky k elaborátu děkuji zejména členům katedry trestního práva PF UK v Praze prof. dr. V. Solnařovi, DrSc., doc. dr. J. Nezkusilovi, CSc., doc. dr. O. Novotnému, CSc., doc. dr. A. Růžkovi, CSc., † doc. dr. B. Vybíralovi, CSc., jakož i doc. dr. J. Skálovi, CSc., a doc. PhDr. J. Cveklvi, CSc.

¹⁾ Srov. Kriminologie (v tisku, Orbis), část třetí: Příčiny kriminality a její prevence, a Právník č. 2/1963, str. 141 a násl., č. 6, 7/1967, str. 525, 608.

vystihnout vytržením jedné jeho stránky, nelze ani příčiny kriminality takto redukovat např. jen na její subjektivní rysy. Příčinnost tedy pojímáme ve shodě s Engelsem jako „příčinnou souvislost pohybu postupujícího od nižšího k vyššímu“. Chápeme ji jako řešení, rozplétání sítě mnohostranných rozporných vztahů mezi individuem a společností, jako zvláštní způsob zprostředkování společenského i individuálního vývoje.²⁾

Příčiny lze takto „postihovat“ jen přes podmínky, neboť podstaty se lze dotknout jen přes její jevovou stránku; na tyto podmínky pak působíme všemi preventivními prostředky, jejichž součástí jsou i různé formy preventivně výchovného a léčebného zacházení. Složitý řetěz, struktura podmínek spolu s vnějšími podněty jsou proto nesmírně bohatší a jejich vztahy nezměrně složitější, než je tomu u běžně velmi zjednodušovaného vztahu příčiny a účinku.

Bojem mezi nimi se vyhrocuje protiklad mezi jednou skupinou činitelů, kterou možno nazvat podmínkami, a druhou, která postupně nabývá charakter bezprostřední příčiny — např. konkrétní nebezpečné opilosti. Jakmile dojde k této polarizaci, řeší se vzniklé napětí vytvořením, vyvoláním nového, zejména záporného jevu — účinku, např. nebezpečného trestného jednání v opilosti a ten pak obsahuje v přeměněné podobě jak prvky podmínek, tak příčiny uspišené, event. ještě dalšími bezprostředními podněty, např. náhodnou příležitostí k pití za nevhodných podmínek v době zvýšené nehodovosti při dopravní špičce.

Příčinnost, kauzalitu kriminality chápeme proto jako mnohostranné — přinejmenším vždy *dvoustranné* — rozporné vztahy, jako vývoj střetu subjektivního faktoru (u kriminality pod vlivem alkoholu půjde o osobnost alkoholizovaného pachatele, resp. strukturu jeho psychiky) a faktoru objektivního, tj. zejména nepříznivého vlivu společenského okolí nejbližší mikro- a mezostuktury (rodiny, okolí, pracoviště, part apod.), a vyvolávajícího nebezpečnou opilost, jejímž účinkem je pak event. trestná činnost. Obě stránky nelze odtrhovat od sebe; protože by se tím zkreslila analýza jevu a průběh jeho živého vývoje by se tím umrtvil.³⁾ Přitom každá z uvedených protikladných dvojic podmínek tvoří (ovšem jen pojmově vyjádřený) krajní pól nekonečně odstupňované skutečnosti:

²⁾ Již Hegel uvádí ve *Fenomenologii ducha*, že „věc se nevyčerpává svým účelem, nýbrž svým provedením a skutečným celkem není výsledek, nýbrž výsledek s tím, jak vzniká“. Engels v *Ludvíku Feuerbachovi* hovoří o velké základní myšlence Hegelově, že svět je nutno pojímat jako komplex procesů, nikoli jako komplex hotových věcí. A konečně Lenin ve *Filosofických sešitech* píše, že „pohyb kauzálního vztahu rovná se ve skutečnosti pohybu dějin, zachycenému, osvojenému v jeho vnitřní souvislosti do toho či onoho stupně hloubky či šířky“ a že „vzájemné působení je nesporně nejbližší pravdou vztahu příčiny a účinku“.

³⁾ Tj. Marxovo hledisko subjektu—objektu jako konkrétní totality, jako jednoty historického a strukturálního aspektu obou nestejnocenných částí navzájem se střetávajících rozporuplných vztahů. Předpokládá jednotu strukturálních a vývojových, společenských i individuálních zákonitostí při uznávání primérnosti bytí před vědomím (bliže v cit. *Kriminologii*, část 3, kap. 2).

1. *K objektivním podmínkám*, jež mohou negativně ovlivnit nebezpečné projevy opilosti, patří vedle zvyšování výroby alkoholu a stoupání jeho konzumu všechny konkrétní podmínky vývoje individua opilce, počínaje jeho ranou výchovou *v rodině, škole a internátě* (jako jsou např. špatné hospodářské poměry rodiny, zhoubná atmosféra v rozvráceném manželství, kde otec pije, vede syna k potulkám, pití, nedostatečný vliv vychovatelů spojený zejména s pocitem nudy a prázdnoty, hrubé nedostatky při vpravování mladistvého do podmínek praktického života, vliv narušených jedinců apod.); náleží sem i podmínky, s nimiž se střetává člověk *v bydlišti* (vliv party, přitažlivost místního hostince), *v pracovním* a širším společenském, zejména *kulturním a rekreačním prostředí* (nevhodná přátelství a škodlivé zájmy, opíjení v rekreačních chatách).

Druhem negativních *objektivních podmínek*, umožňujících či usnadňujících vznik nebezpečných projevů opilosti, jsou dále též jednotlivé *subjektivní chyby a nedostatky jiných osob* ve vztahu k individuu-opilci na různých úsecích společenského života, které měly větší či menší vliv na formování jeho charakteru, či přímo působily na určité nebezpečné projevy jeho opilosti; sem možno počítat i nezajištění dostatečných bytových, kulturních aj. podmínek brigádníků. V této souvislosti se hovoří o nedostatečích politickovýchovného, kulturního, organizačně administrativního působení společnosti, kolektivů i jednotlivých osob vůči jednotlivcům, ve vztahu k opilcům pak konkrétněji o malém zájmu, smířlivosti či lhostejnosti závodů, ROH, státních orgánů, popř. dalších složek společnosti ke škodlivým projevům opilosti, o neodpovědném postupu pracovníků distribuce a pohostinství, o negativním vlivu opinců a jejich part. V komplexu uvedených objektivních podmínek jsou některé typicky spjaté se vznikem určité kriminality pod vlivem alkoholu. (Blíže v kapitole druhé.)

2. *K subjektivním podmínkám*, které mají vliv na charakter nebezpečných projevů opilosti, patří — nejobecněji řečeno — celý specifický odraz uvedených objektivních podmínek v určité psychice, deformované ještě popř. intenzitou či jistou fází opilosti s jejími specifickými či přímo patologickými zvláštnostmi. Obecně tu lze vytknout celkovou názorovou orientaci osobnosti, její morální návyky, postoje ke společnosti, nedostatek příslušných zábran, pocitu lítosti, ale i její chyby, omyly v důsledku nedostatečného vědění a poznání, a jiné psychické nedostatky, často neurotického a psychopatického rázu, jako je agresivita, snadná vznětlivost, chorobná podezřívavost, vychloubačnost, ale i sexuální deviace apod. Záporné, společensky škodlivé stránky takových vlastností se pak výrazně a ve specifické „pokřivené“ podobě projevují právě ve stavu nebezpečné opilosti a zejména za určitých typických objektivních situací mohou vyústit až v závažnou trestnou činnost. (Blíže v kapitole třetí.)

3. Elementární, nutnou počáteční analýzu fakt, za nichž konkrétně probíhal proces střetu skutečností objektivní a subjektivní povahy a jež vedly až ke vzniku určité kriminality, je ovšem možno realizovat jen tak, že předběžně izolujeme určité póly, složky tohoto střetu. Je to nutné proto, abychom lépe pochopili a poznali možnosti vývoje jejich vzájemného stře-

távání a jeho zákonitosti a abychom pak mohli na ně účinně preventivně působit.

Např. zdrojem vzniku úmyslné těžké újmy na zdraví je celý typický protiklad nej-různějších podmínek a podnětů, které shrnujeme, zobecňujeme, typizujeme na objektivním pólu střetu jako nedostatky ve výchově, vliv pijáckých part apod., a na subjektivním pólu střetu jako nebezpečný chronický alkoholismus, vyznačující se agresivitou apod.

Odhalují a vydělují se takto stále podstatnější podmínky a příčiny takového střetu a posuzuje se objektivně jejich význam z hlediska příslušné trestné činnosti. Podle potřeb a zaměření prevence se pak dospívá k obecnějším, resp. nejobecnějším příčinám určité kriminality.

Výchozím bodem analýzy např. určité kriminality pod vlivem alkoholu jsou takto rozpory, střetávání prakticky neomezeného množství vztahů různých nutných, nahodilých i záměrných protikladných činitelů, objektivních i subjektivních, kladných i záporných, příznivě (preventivně) i nepříznivě (kriminogenně) působících podmínek, podnětů, okolností života nebezpečného pijáka a jeho společenského okolí. Tak jako byl v důsledku záporných, nepříznivých společenských podmínek vytvořen rozpor mezi nebezpečným opilcem a společností, musí být tento vztah plánovitým záměrným vlivem příznivých společenských podmínek narušen, přetvořen, překonán.

V čem je ale podstata pijáctví? Je to jev biologický nebo především společenský? V jakém poměru jsou tu prvky dědičné a získané? Jde o jev především v oblasti materiálních či ideologických vztahů?

I mezi odborníky je diskusí sama koncepce psychických poruch, mezi něž velkým dílem patří i problematika alkoholismu a alkoholiků (směry spíše hájící tradiční biologické pojetí a směry vytýkající druhým, že podceňují roli společenské složky ve vztahu k duševním poruchám). Je zde dále celá škála názorů na psychické aspekty pijáctví: od zdůrazňování touhy po získání pocitu bezstarostnosti, pozvednutí nálady, zvýšení družnosti, zbavení strachu, depresí, uvolnění různých tíživých napětí, „překonání“ různých stressových situací ve vztahu k jiným, zejména v rodině, na pracovišti apod., k akcentování prvku požitku z pití, nutkání k pití a pijácké náruživosti, až k ryze biologickým explikacím. Z novějších teorií tu zasluhuje zmínky teorie Williamse, Westerfielda a dalších: V důsledku dědičně podmíněné poruchy výměny látkové je ztíženo odbourávání uhlohydrátů, jež proto plní jen nedostatečně svůj úkol být pohotovým a rychlým zdrojem energie. Proto nositelé takové poruchy touží po alkoholu, jakmile poznali tento náhražkový zdroj energie a rekrutují se z nich alkoholici. Nová zkoumání vedou k zjemnění této teorie, většina badatelů má však o ní oprávněné pochybnosti (viz HWBK — heslo Alkoholismus).

Tyto otázky nemůžeme hlouběji řešit, i když vycházíme — ve shodě s převažujícími, a to i psychiatrickými názory a v souladu s koncepcí práce — z potvrzení společenské stránky tohoto jevu (viz i AUC — Iuridica, č. 3/1970).

Při řešení problematiky nebezpečného pijáctví omezíme se proto především na otázky, jak konkrétně „fungují“ některé kriminogenní prvky struktury společenské a individuální, jež vedou k nebezpečným projevům opilsti včetně trestné činnosti, a jak jim účinně zabránit.

Alkoholizovaný pachatel jako objekt preventivního působení

Přes primérnost objektivní složky střetu — zejména určující role makrostruktury pro vznik, trvání i zánik kriminality (viz Iuridica, 3/1970), začneme analýzou subjektivního pólu střetu — alkoholizovaným pachatelem. K rozhodujícím vlivům společenského působení je totiž možno přihlídnout jen se zřetelem k provedené analýze charakteru opilce; rovněž je třeba znát předem objekt společenského působení, abychom na něj mohli vhodnými prostředky působit, a odstraňovat zejména za pomoci rozhodujícího současného vlivu společenských složek předchozí nepříznivé vlivy.

Dosud málo doceněná dobrá znalost alkoholizovaného¹⁾ pachatele, jeho sklonů, povahových vlastností a individuálních charakteristických zvláštností stavů opilosti je tedy podmínkou přiměřených a účinných preventivních opatření vůči němu (III); základní význam mají zde otázky vztahující se k osobě ovlivněné alkoholem — k průběhu, povaze, resp. fázím a účinkům nebezpečného opíjení (I), jakož i k povahovým vlastnostem alkoholizované osoby (II).

I. PRŮBĚH, POVAHA A ÚČINKY NEBEZPEČNÉHO OPÍJENÍ

Při posuzování kriminálních projevů alkoholismu je pro prevenci v praxi významná podrobná analýza (znalost) účinků požívání alkoholu, zejména z hlediska:

- A. průběhu (stupně) opíjení,
- B. povahy typických fází (hloubky a trvalosti) stavů opilosti,
- C. a z toho plynoucích společensky škodlivých účinků na psychiku alkoholizované osoby.

Existuje celá škála případů, od náhodného mírného opojení příležitostného pijáka až po těžké stavy opilosti systematického pijáka či opíjení jako těžkou nemoc u nebezpečného alkoholika.

ad A. Z hlediska kriminální (zejména trestně právní) prevence má především význam sledování *průběhu opíjení* a rozbor akutních účinků alkoholu na povahové vlastnosti, sklony a chování pijáků *u tzv. prosté opilosti* (krátkodobého akutního porušení psychiky). Alkohol — svou povahou protoplazmatický jed — má vyhraněný účinek na centrální nervovou soustavu. Již v malých dávkách tlumí činnost mozku tím, že paralyzuje nejdříve

¹⁾ Pojmů alkoholizovaná osoba, opilec, pachatel pod vlivem alkoholu (a obdobně nebezpečná opilost, kriminalita pod vlivem alkoholu apod.) používáme v různých souvislostech v nejširším smyslu jakéhokoli ovlivnění alkoholem; v tomto rámci pak především rozlišujeme pijáka, který může své pití omezit, zmírnit apod., od alkoholika, který se musí pít alkoholu trvale vzdát. Takové rozlišování má význam nejen z hlediska zdravotnické prevence, ale i kriminální prevence, neboť určuje v podstatě i rozdílný preventivní přístup.

nejvyšší funkce vyšší nervové soustavy (zábrany, etické cítění, intelektuální složku), ve větších dávkách pak zasahuje nižší funkce (vnímání). Proces opíjení je charakterizován na jedné straně pouhým požitím alkoholu — významným např. z hlediska § 201 tr. zák. — na druhé straně úplnou opilostí — významnou zejména z hlediska § 12, odst. 2 tr. zák.

Proces oslabování aktivního korového útlumu mozku, který je základem regulace chování dospělého člověka, typicky začíná povznesenou veselou náladou, příjemnými pocity, touhou po společnosti, mnohmluvností, jakož i zvýšenou pohyblivostí a nepřesností pohybů. Později se opilý stává nekritickým, netaktním, nadává na své okolí, jedná impulzivně a nepromyšleně; stále méně kontroluje správnost řeči i chování. U lidí, kteří pracují tělesně, se projevují obvykle sklony k impulzivnímu nerozváznému jednání a vychloubání se tělesnou silou, u duševních pracovníků se analogicky dostavuje zvýšený pocit sebevědomí (zřídka kdy opak), mají dojem, že by mohli všechny těžkosti života lehce překonat, cítí se znamenitými, schopnými a v tomto smyslu i ustavičně mluví a jednají; ztrácejí schopnost naslouchat druhým a uposlechnout jejich dobrých rad; v rozporu se skutečností cítí příliv sil a schopností.

Není těžko pochopit, že v takových stavech je možnost konfliktu se zákonem, i trestním, zvýšena, neboť alkohol odstraňuje zábranné vlivy autokritiky, společenských pravidel a trestního zákona. V důsledku komplexu krátkodobých duševních a tělesných poruch různé intezity porušují se normální reakce na vnější okolí a vzniká známé nebezpečí nejen pro opilce samého, ale i pro ostatní v jeho okolí. Pohyby opilce se totiž dále stávají ještě nevázanější, nepřesnější, chůze kolísá, vyslovování je ztěženo; opilý přechází od nálady k náladě (slzy opilců), střídá dobromyslnost s podrážděním, někdy chvastounstvím, nevázaností, cynismem, projevuje sklony ke konfliktům a agresí, uvolňuje své žádosti a touhy, zejména sexuální; chápe však ještě do určité míry situaci a vládne svým jednáním; postupně však dochází k stále hlubšímu útlumu se ztrátou zábran i soudnosti, řeč se stává nesrozumitelnou, chůze je zcela porušena, motorika i psychika ochromena a nakonec přichází spánek.

Tento stav opíjení může být také kombinován s *chronickým alkoholismem*, resp. alkoholismem jako jiným chorobným stavem, a průběh opíjení pak může být bouřlivější. Výjimečněji půjde o patologickou opilost či jiné chorobné stavy opilosti, např. epileptoidní s afekty hněvu, slepé zuřivosti, bezcílné agrese a ničení, paranoidní, s přítomností bludu, s afekty strachu a se snahou připravit se na obranu, zaútočit na domnělého nepřítel apod.²⁾ z toho vyplývá akutní nebezpečí společensky nebezpečných následků. Soudní praxe uvádí i případy, kdy takový pachatel ubodal nožem více lidí, zabil přítele, s nímž pil, apod.

Z uvedeného je patrná určitá souvislost stupně opojení a určitého typu trestné činnosti. Krátce možno shrnout, že již počátek opíjení s onou cha-

²⁾ Srov. např. J. Skála, *Alkoholismus*, SZN, Praha 1957 (a zde uváděnou literaturu).

rakteristickou mnohomluvností, hádavostí, pijáckou otevřeností, sdílností, náladovostí, se smíchem i pláčem apod. porušuje funkce sociálního citění a společenského chování a zeslabuje kritiku, sebekritiku a pozornost. To může být především — podle povahy pijáka — zdrojem verbálních deliktů (zejména urážek), výtržnických a násilnických činů. Snížená, nepřiměřená schopnost reakce, porušené vnímání a pozorovací schopnosti vůbec, počínající motorické poruchy, snížení přesného ovládání svalstva, ostrosti vidění a fyzické vytrvalosti, jakož i nekritický odhad úkolů a ocenění únavy, sebepřeceňování a upadající ztráta soudnosti, zvláště při konfrontaci s neočekávanou situací, vede k nepředloženým činům a bývá zdrojem častých dopravních nehod. Jindy opět rozpor mezi subjektivním dojmem opilce, že jeho svalová síla a pozornost je zvýšena, ač objektivně je snížena, může vést k úrazům pracovním. Ovládne-li se však opilec zavčas, uvědomí-li si svůj stav a přestane pít, toto stadium rychle mizí.

Pokračuje-li však v pití, rychle se snižuje možnost psychického ovládání i morální zábrany. Podle charakterového založení opilce vystupuje do popředí např. agresivita jako zdroj deliktů násilné povahy, popř. zesílený pohlavní pud jako možný zdroj sexuálních deliktů apod.

Při dalším opíjení a ztrátě zejména morálních zábran mohou konečně přicházet v úvahu projevy ničení, různá perverzní jednání, sexuální delikty, násilnosti i vraždy. Možnosti spáchání deliktu se dále značně zvyšují. Zejména se mohou projevit ve vystupňované, zkarikované podobě takové vlastnosti, jako sebepřeceňování, podceňování ostatních, rysy surovosti, různé neurotické potíže i patologické úchytky individua jako zdroj nebezpečných deliktů.

Tolerance na množství pozitivního alkoholu u jednotlivých osob ovšem kolísá v závislosti na jejich tělesné a duševní konstituci, na různých okolnostech snižujících osobní dispozice (hlad, únava, rozrušení apod.). Různorodost a společenská nebezpečnost reakce opilých jednotlivců záleží pak nejen na tom, kolik vypili, ale i za jakých okolností pili, do jaké míry ovládají své jednání, i jaké nebezpečí vytváří stav jejich opojení za určité situace apod. V literatuře se např. uvádí, že je-li člověk sám, v klidném prostředí a vypije dostatečné množství alkoholu, vždy ho to uspí. Je-li však ve společnosti (záleží ovšem též na tom, v jaké), má alkohol, který jinak vyvolává útlum, účinek právě opačný: ruší zábrany, zbavuje ostychu, vyvolává větší duševní i tělesnou činnost — má tedy dvojí protikladný účinek, a to podle společenských podmínek, v nichž na mozek působí. Proto např. mírné napití za příhodných osobních i společenských okolností (osoba, která nereaguje abnormálně na pozitivní alkohol, se přiměřeně napije v době pracovního volna, u příležitosti rodinných oslav aj.) nás z hlediska kriminální prevence v podstatě nezajímá.

ad B. Pokud jde o *povahu (hloubku a trvalost) opíjení*, lze ji podle Jellinkova dosud v medicíně používaného vymezení rozdělit do čtyř typických vývojových fází alkoholismu (podrobněji cit. Skála, Alkoholismus, str. 25 a násl. a tam uváděná literatura), z nichž vyplývají zřetelně i společenské

příčiny pití. Tyto fáze mají — podle našeho mínění — též určitý význam pro kriminální prevenci.³⁾

a) *Počáteční* fáze alkoholismu má společenský motiv téměř u každého pijáka. Prochází nejdříve údobím příležitostně hledané úlevy, kdy se piják chce zbavit různých stavů nespokojenosti, podrážděnosti, vnitřního napětí, neboť si s takovými stavy neumí poradit jako jiní členové společnosti. Jeho pití nemá ještě za následek vyloženou opilost; dosahuje právě toho stupně opojení, který mu zaručuje zbavení nepříjemných stavů a dosažení pocitů úlevy apod. Konzumuje však ve srovnání s druhými již značné dávky alkoholu, i když tato okolnost nebývá obvykle nápadná ani jeho okolí, ani jemu samému.

b) *Prodromální (varovná)* fáze alkoholismu, kdy postoj pijáka k alkoholu se již mění: pivo, víno, destiláty se stávají pro něho drogami, které potřebuje. Brzy si uvědomuje, že pije jinak než druzí: rychle, překotně, mnoho, napřed tajně apod. Dostávají se u něho pocity viny, má obavy ze společenské kritiky, a proto se začíná někdy i vzdalovat společnosti. Ještě se však u něho nevytvořil složitý systém důvodů a alibi, které jeho pití „vysvětlují“. Tato fáze je z hlediska prevence optimální pro radikální řešení, spočívající v tom, že se opilec vystříhá jakéhokoli pití.

c) *Krucialní (rozhodná)* fáze alkoholismu je charakterizována ztrátou kontroly i míry v pití. Po vypití třeba malé dávky cítí alkoholik potřebu, fyzickou nutnost pít dále, dokud se úplně neopije; toto se opakuje pravidelně po několika dnech či týdnech, zejména za určitého duševního rozpoložení, při společenských příležitostech, které si pijáci sami vyhledávají. Se ztrátou kontroly a vůle odolat pití počíná si piják též různými racionálními systémy pití „odůvodňovat“, produkuje běžně známá alibi či důvody k pití, která potřebuje především pro sebe a teprve druhotně pro členy rodiny, přátele a jiné osoby svého společenského prostředí. Vzniká celý složitý systém důvodu pití, který se postupně rozšíří na všechny stránky alkoholikova života, systém sebelží a vytáček, který slouží také jako zbraň při střetnutí se společenskými důsledky a tlakem okolí. Jeho jednání se pochopitelně stává nápadným všem — rodině, přátelům i známým v zaměstnání, kteří ho počínají varovat. U takového alkoholika lze pozorovat snížené sebevědomí a sebeúctu, což pak vede mnohdy k velikášství, nabubřelým řečem, záchvatům mimořádné štědrosti, krátkodobé píli apod. Systém „racionalizace“ důvodu pití však vede obvykle k další izolaci, neboť na základě zcestných úvah dochází alkoholik většinou k názoru, že vina není na něm, ale na ostatních lidech. Pak se buď straní společnosti, nebo naopak podle povahového založení vyhledává konflikty. Projevy agresivního chování

³⁾ Domníváme se totiž, že jejich podstatou je stále nepříznivěji se vyvíjející rozporný vztah opilce ke společnosti, neustále „řešený“ intenzivnějším opíjením se a z toho event. plynoucí i trestnou činností. Vytváří se tak bludný kruh, který bude třeba „přetrnout“, především vhodným kladným společenským působením, ovlivňujícím změny v nebezpečné psychice opilce.

uplatňuje nejčastěji vůči členům rodiny. Uvádí se, že alkoholici, kteří jsou známi v zaměstnání jako dobří lidé, kteří se zdají být skromní, přívětiví, zdvořilí a kulturní, chovají se ke své rodině zcela opačně. Pocit viny i vnitřní tenze se zvyšuje a zesiluje, což je příčinou dalšího pití. Alkoholik je již vyšínut z normálních kolejí, středem jeho pozornosti je problém opatřit si alkohol, starost, aby povinnosti v zaměstnání i v rodině nezasahovaly rušivě do jeho programu. Ztrácí své zájmy, mění vztahy k lidem, začíná se litovat, že ho nikdo nemá rád; známá je tu tzv. alkoholická žárlivost. Začíná pít i ráno, aby byl vůbec schopen práce („ranní doušek“), pak pokračuje tzv. „udržovacími doušky“ a k večeru zrychlí tempo a zvýší dávky. Smysl pro povinnost slábne. Počíná poslední fáze.

d) Terminální (*konečná*) fáze alkoholismu přemůže i poslední alkoholikův odpor. Opije se uprostřed pracovního dne, opíjí se i několik dnů za sebou, pokud není fyzicky úplně vyčerpán. Počínají „tahy“, které se setkávají již s jednoznačným odporem společnosti. Degradace alkoholika se stupňuje, nastává úpadek fyzický i psychický, vznikají (až u 10 %) duševní choroby zaviněné alkoholem, ztrácí se sebekritika a soudnost. Význačným příznakem tohoto období je snížení dřívější tolerance k pití (stačí i polovina dávky), vznikají pocity strachu, třes spojený s nemohoucností, dokud se nenapije. Systémy „racionalizace“ se rozpadají, alkoholik přiznává svou porážku a bezmocnost. Nyní je přístupný myšlence léčení, ale pokračuje v pití dále, neboť bez pomoci jiných nic nesvede.

Z uvedeného je patrné, že čím blíže k náhodnému, ojedinělému nebezpečnému pití, tím snadnější a kratší je preventivní působení, známe-li ovšem — a to je právě obtížný problém prevence — konkrétní podmínky, které ho vyvolaly. Váha zde nespočívá především v působení na konkrétní osobu opilce — vždyť jde o opilost náhodnou — ale v odstraňování podmínek, které takovou opilost vyvolávají. Konkrétní podmínky objektivního i subjektivního charakteru, které k opilosti vedou, jsou ovšem velmi mnohotvárné (je to např. hněv, vyvolaný mylně pochopeným jednáním manželky) a obvykle nemohou být předem u individuálního případu známy. Proto tu mají velký význam i všeobecné prostředky prevence — trvalé morálně politické a výchovné působení na široký a neurčitý okruh lidí na straně jedné a na druhé straně konkrétní jednorázový zákrok k odstranění podmínek, které nebezpečné opíjení umožňují (např. důsledně kontrolovaný a přísně stíhaný zákaz nalévání alkoholu řidičům).

Čím ale blíže k nebezpečnému alkoholismu jako nemoci — tedy ke čtvrté fázi, tím nesnadnějšího a dlouhodobějšího působení je třeba. Tu však podmínky a příčiny, které nebezpečnou opilost vyvolávají, mají charakter vytrvalejší, hlubší, jsou také známější. Váha preventivního působení se proto přesouvá na osobu opilce, v jehož psychice se — obrazně řečeno — ve specifickém odrazu hluboce „konzervovaly“ podmínky jeho předchozího i současného života; preventivní proces tu spočívá v kladném vlivu společenského působení, ve vytváření nových podmínek, které jsou s to takovou psychiku změnit. Vzrůstá proto význam prostředků individuálního specifického působení (léčby, event. i trestu).

Různý kriminologický význam jednotlivých fází je zejména patrný i z toho, že u posledně uvedeného případu se částečně či úplně může již vylučovat příčetnost ve smyslu trestního práva, která je např. u nezaviněné patologické opilosti či jiných chorobných stavů opilosti vyloučena. I pokud příčetnost nebude sice ještě vyloučena, např. u chronického alkoholismu, jde přesto již o kvalitativně jiný případ opilosti než u předchozích skupin pijáků, zejména příležitostných. (Tato složitá problematika je již předmětem samostatného článku.)

Zcela rozdílný význam má zde tedy z hlediska účinné prevence kriminality pod vlivem alkoholu nahodilé příležitostné opití či chronické alkoholické sklony.

Účinky *chronického alkoholismu* se nejčastěji projeví — vedle změn v organismu — psychickou degradací, emocionálními změnami a změnami charakterových vlastností alkoholika: zvýšenou afektivní výbušností, dráždivostí, sklony k hněvu a agresivním činům, později poruchami morálních citů a mravní otupělostí, které se projevují ve zvětšující se hrubosti, lživosti, krajně lehkomyšlném vztahu k povinnosti apod. Tuto morální degradaci si často dostatečně jasně alkoholici ani neuvědomují. Jejimi znaky je též roztržitost, oslabení psychické aktivity — nedostatek vytrvalosti a soustředěnosti; rovněž pracovní aktivita, schopnost tvůrčí práce i okruh zájmů se zužují, dostavují se i závratě, neklid, hučení v uších, bolesti hlavy, v těžších případech se objevují příznaky duševních poruch, jako halucinace, deprese, stavy podobné demenci, parañoie, melancholii apod. Tyto psychické změny vyplývají koneckonců z neadekvátního nezdravého středu takové osobnosti se společností, z její ztížené možnosti normálně vyhovět požadavkům, které naň společnost klade. Je přirozené, že takový krajně nepříznivý psychický vývoj zvláště výrazně vystupuje v podnapilosti či opilosti a že z toho plyne i větší nebezpečí páchání trestných činů. Pod vlivem oslabené fyzické i duševní činnosti a úměrně vlastnostem takové osoby (např. sklonům k agresi, hádavosti, výtržnictví, vychloubačnosti, vystupňované citlivosti) dochází pak v opilosti k rychlým, neuváženým činům, k okamžité reakci. Tato reakce je tím hrubší a nebezpečnější, čím psychicky zpustlejší je piják a čím výraznější je stav opilství. Zejména byly-li špatné vlastnosti opilce před pitím vystupňovány náhodným podnětem, citovými afekty, zlostí, nenávistí k určité osobě, mohou vyústit v nejtěžší trestné činy, vraždy. Charakteristická je tu např. i snaha opatřit si za každou cenu prostředky na alkohol, která je v hlubokém rozporu s možnostmi, které skýtá oslabená pracovní schopnost takové osoby a její pracovní pasivita. Tento rozpor je např. zdrojem majetkové kriminality (což z rozsudku soudu ani nebývá patrné) i příživnictví (syn živí otce-pijana).

Uvedené platí ovšem v menší míře také *pro pravidelného pijáka*. Odlišný charakter má naproti tomu *příležitostný piják*. Z hlediska kriminality zde nemají takový význam určité, pro první skupinu charakteristické trestné činy; je tu např. méně případů příživnictví a majetkové kriminality, neboť zde chybí uvedený rozpor vedoucí výrazně k tomuto typu kriminality. Naproti tomu se daleko více projeví nahodilá trestná činnost, plynoucí ze

seskupení nevhodných nahodilých podmínek a podnětů; zvláště charakteristická je tu neopatrnost (nedbalost) pod vlivem alkoholu, zejména např. v dopravě.

ad C. Nejsložitější a také z hlediska účinné prevence nebezpečných projevů opilosti nejdůležitější je dobrá konkrétní znalost *účinků opíjení na psychické, zejména povahové vlastnosti alkoholizované osoby*. Jde o znalost typických i chorobně zkreslených projevů těchto vlastností ve stavu opilosti, jakož i společenských vlivů, které je vytvářejí, umožňují či usnadňují.

a) Většina případů společensky škodlivých jednání ve stavu opilosti je podmíněna nejen tím, že alkohol zeslabuje útlumové procesy, snižuje schopnosti poznávací, omezuje sebekontrolu, otupuje pocit odpovědnosti, ale i tím, že vede k uvolnění *skutečné* protispolečenské povahy určitého subjektu a projevům jemu vlastních amorálních vlastností, nízkých pohnutek nebo i psychopatie.

Např. sexuálně úchylná osoba si může v opilosti náhodně či pod dojmem objektivního podnětu vzpomenout na svůj dřívější pohlavní styk s určitou ženou, uvidí ji či jinou ženu a dopustí se znásilnění.

Tam, kde protispolečenské vlastnosti subjektu jsou celkem stálé a i ve stavu střízlivém jsou zaměřeny záporně, násilnicky apod., je případ celkem zřejmý a jasný. Obtížnější je však analýza tam, kde záporné vlastnosti jsou slabší, resp. jsou vyvažovány vlastnostmi kladnými a ve stavu střízlivosti víceméně skryty; subjekt se tu jinak ovládá a jen ve stavu opilosti se mohou tyto vlastnosti nepříznivě projevit.

Typické⁴⁾ jsou některé vlastnosti pijáků, hlavně alkoholiků, jako neodpovědnost, bezcílnost až pocit životní prázdnoty, dále egoismus, nedostatek smyslu pro povinnost, pracovní nekázeň. Výrazněji se tu projevují i některé záporné morální vlastnosti, jako je mravní neodpovědnost až otrlost, nemravnost spojená až s úchylností, zejména v sexuální sféře, podlost i nezáměr o kulturní dění apod. Podobné vlastnosti charakteru — jež bude vhodné vždy konkrétně analyzovat, pranýřovat, odhalovat např. i před soudem — se účinky pozitivního alkoholu vyhrocují a v důsledku odstranění zábran i brzdivých vlivů psychiky ve stavu opilosti mohou daleko spíše a častěji vyvolávat nebezpečné projevy útočnosti, úskočnosti, ničení, nemravnosti apod.

Naopak osobnost s kladnými vlastnostmi, družným kolektivním cítěním, i když se napije, bude daleko menším zdrojem menších možných škodlivých činů než osoby, které tyto vlastnosti postrádají nebo mají vlastnosti opačné. Pro zaměření prevence má proto význam — ovšem cum grano salis — obecný závěr, že ani v opilosti nečiní opilec to, co je cizí, vzdálené jeho

⁴⁾ Typické ovšem jen z hlediska jejich užšího vztahu ke kriminalitě pod vlivem alkoholu; jsou ale i případy opačné, z tohoto hlediska spíše atypické, kdy zpravidla nelze hovořit o nebezpečné opilosti; projevují se např. v extrémních morализování, uvědomělosti, vznešených cílů apod., zejména např. u intelektuálů.

povahovým vlastnostem.⁵⁾ Např. i ve stavu značné opilosti nespáchá amórální jednání, pokud je ovládán trvalými principy, vštípenými výchovou. Vlastnosti osoby (subjektivní podmínky osobnosti), úroveň vědomostí, názorů, zvyků, zvláštnosti temperamentu, morální a volní rysy charakteru mají takto značný vliv na chování v opilosti; nikoli však samy o sobě, nýbrž jen ve střetu s určitou objektivní situací, která vyvolává v opilém reakci ve formě společensky škodlivého jednání.

Objektivní podmínky, s nimiž se alkoholizovaná osoba střetává, mohou ovšem odpovídat jejím subjektivním záporně zaměřeným vlastnostem (setká se např. s partou jemu podobných pijáků), a tím se pak jen ulehčují a urychlují možnosti společensky škodlivých projevů opilosti; nebo naopak mohou být s nimi v „nesmířitelném“ rozporu (např. podmíněné odsouzení obsahuje zákaz nadměrného pití); pak ovšem vyžaduje situace ze strany subjektu určitého intelektuálního a volního úsilí k překonání a kladnému řešení tohoto rozporu ve prospěch jeho společenského pólu.

b) Pochopit nebezpečné jednání opilce a nalézt účinné, trvale působící preventivní prostředky, znamená především zjistit, proti komu je např. útočnost opilce namířena a odhalit, jaké společenské a hospodářské podmínky (výchovy, vzdělání, zaměstnání, rodinné, společenské styky, záliby apod.) ji přivodily a jaká konkrétní situace či okolnosti ji vyvolávají. V závažnějších případech bude třeba provést analýzu těchto vlivů pomocí lékaře, zejména psychiatra či klinického psychologa, jinak postačí objasnit si zejména současné podmínky života opilce pomocí osob, které individuální návyky, sklony, chování opilce konkrétně a blíže znají.

Např. rubem ekonomických a společenských přeměn v socialistické společnosti je — z tohoto hlediska — i zhoršení zevních podmínek pro duševní rovnováhu egoistických, individualisticky založených, nesnášenlivých, popř. i hůře se adaptujících osob.⁶⁾ U nich právě rozvoj socialistické společnosti vyvolává konflikty v rodinném, pracovním a vůbec sociálním prostředí, z nichž hledali východisko i v nebezpečném opíjení, jak je patrné i z některých soudních spisů let padesátých. Socialistická společnost v období svého budování potřebuje též ukládat jednotlivcům na přechodnou dobu obtížnější úkoly vyžadující mimořádné vypětí sil, popř. zatěžující značně nervovou soustavu. I v tom je určitá možnost opíjení a jeho nebezpečných projevů, zejména přistoupí-li jiné nepříznivé zevní podmínky a podněty na pracovišti i v místě bydliště a různé subjektivní chyby či dokonce

⁵⁾ Na smýšlení a názorech člověka na jeho morálním profilu a světovém názoru závisí, jaký cíl svému jednání vytyčí i jaké prostředky k jeho dosažení zvolí (A. A. Smirnov a kol., *Psychologie*, Moskva 1956, str. 407). S určitými modifikacemi, spíše ovšem v nepříznivějším směru, platí to i o jednání v podnapilosti a v opilosti, neboť ani tu není duševní život úplně porušen, pokud nejde již o patologický stav opilosti či jiné duševní poruchy.

⁶⁾ Doležal (*Hygienu duševního života*, MME, 1961, str. 272) uvádí, že egoista nedbající zájmů kolektivu, nesebekritický, nerespektující ostatní, neukázněný, se špatným poměrem k práci, k socialistickému majetku se nutně dostává do konfliktu s veřejným míněním společnosti, její morálkou i zákony.

křivdy. Je zde tedy celá škála objektivních konfliktních a stressových situací, které dále mohou nepříznivě formovat psychiku opilce.

Čím silnější a hlubší jsou protispolečenské psychologické návyky a zvyklosti v myšlení, chování a jednání opilce, čím mělčí a slabší jsou jeho morální a volní kvality, tím trvalejší a silnější musely být předchozí záporné vlivy a o to více bude třeba dlouhodobého kladného a silného tlaku společenského okolí na změnu psychiky opilce, na vytvoření nových, dostatečně silných podmíněných reflexů a na ustrojení nového dynamického stereotypu. Jsou-li protispolečensky zaměřené podmíněné reflexy příliš zakořeněny, tíže se zabráňuje vzniku nebezpečné opilosti, a tím méně také vnějších podnětů stačí k tomu, aby vznikly společensky škodlivé důsledky opilosti a naopak, čím výše je společenské vědomí opilého, zejména nahodile či příležitostně opilého, čím pevnější je jeho morální a charakterový profil, tím méně působí na něho různé negativní vlivy, neboť pevně vytvořený, ve své podstatě kladný dynamický stereotyp tomu brání i ve stavu opilosti.⁷⁾ Takto tedy hloubka a trvalost určitého zaměření dynamického stereotypu psychiky opilce — spolu s dalšími vnějšími podmínkami a podněty — určují vznik a průběh, intenzitu a kvalitu nebezpečných projevů opilosti, ústících až ve společensky nebezpečné činy, a tím spoluurčují i volbu prostředků společenského působení vůči nim.

Tak případ řádného, netrestaného pracovníka, dobrého otce rodiny, který se ojedinele opije při zjištění nevěry své ženy a pak ji zraní, má velmi rozdílný preventivní význam, než učiní-li totéž pachatel pro nebezpečné opilství již trestaný, špatný pracovník, který se nestará o rodinu a který po jednom z obvyklých „tahů“ zraní ženu. V prvním případě půjde spíše o výstrahu, ve druhém o obtížné odstraňování příčin nebezpečné opilosti, která neustále rodinu a okolí ohrožuje.

Spojuje-li se tedy v procesu vývoje psychiky alkoholizovaných osob — i ojedinele a náhodně — převážný vliv záporných podmínek, vzniká degenerativní „bludný kruh“ alkoholizovaného jednotlivce a naopak. Oba cykly se ovšem vzájemně proplétají, takže skutečný vývoj je produktem střetu obou těchto druhů pohybu. Převládají-li vzestupné společenské momenty, zejména uvědoměle, záměrně vytvářené, charakteristické pro socialistickou společnost, jsou dány základní všeobecné podmínky pro progresivní vývoj každého jednotlivce, včetně nebezpečných pijáků či alkoholiků.

Situace u osob s nebezpečnými sklony k opilosti je však komplikována tím, že typickou jejich vlastností je sklon jednostranně, resp. deformovaně odrážet životní situace, s nimiž se setkávají. Vytvářejí si iluze o sobě, ne vždy správně chápou vztahy lidí a lidských hodnot; domnívají se např., že jiní lidé jim škodí, křivdí, mají strach z nezdaru, z kritiky, ze své vlastní slabosti; trpí komplexy méněcennosti, žárlivosti, zášti, mají dokonce někdy i dvojí morálku: jednu pro společnost — ochotnost, úslužnost, přátelskost,

⁷⁾ Srov. též A. B. Sacharov, O ličnosti prestupníka i příčinách prestupnosti v SSSR, Moskva 1961, zejména str. 212 a násl.

družnost, druhou pro rodinu — hrubost, pánovitost, ústící až do výtržnosti a rvaček. Vytvářejí si také falešné a nesprávné metody „sebeobraný“, jimiž „zvládají“ svou situaci ve společnosti, patří k nim agresivita, klam, lest, uhýbání, chlácholení, podlézavost. Ty, které se jim nejvíce „osvědčily“, se stávají trvalou složkou jejich charakteru. Byly samozřejmě převzaty z metod, které reálně existují a které ze špatného společenského prostředí, např. z pijáckých part, okopírovali. Takto zformovaná jednostranná soustava názorů, návyků, chování, má tendenci udržovat se a sílit tím, že na ni neustále nejvíce působí právě ty podmínky, na jejichž základě vznikla.

V důsledku toho, že u pijáků či alkoholiků převládají záporné rysy jejich psychiky, která si i ze socialistického společenského prostředí dále vybírá spíše pozůstatky negativních životních podmínek, nemají jasně a uvědoměle utvářený životní názor, ani dobře nerozumí důsledkům svého chování. Věnují více zájmu a času svým subjektivním potížím než konkrétním, skutečným problémům pracovním, rodinným aj. Odmítají na takové věci myslet a z toho plynou i další důsledky — nedomýšlejí své postavení, a tedy nejsou ani schopni je řešit nebo je řeší nesprávně — ve svůj „prospěch“, nezdary se hromadí, těžkosti zvětšují; vše vidí černě a mají pokřivené životní názory.

Nebezpečné opíjení, vlastnosti i chování opilce je tak v hlubokém a stále se prohlubujícím rozporu s potřebami konstruktivních, slušných lidských vztahů. Zvykli si jednat víceméně nesprávně i škodlivě ve svých rodinných, pracovních a společenských vztazích vůbec a vytvářejí si v důsledku svého pití stále více konfliktních situací. Dochází tak ke krutému paradoxu: člověk *méně* psychicky odolný a vyzbrojený, jako je opilec, se nakonec musí potýkat s problémy *daleko těžšími*, než jsou problémy normálního zdravého člověka. Může tu dojít i k takovému „zřetězení“ živelných nepříznivých podmínek, které vyvolává stále hlubší deformace jeho vědomí.

II. POVAHOVÉ VLASTNOSTI NEBEZPEČNÉHO OPILCE; TYPY OPILCŮ

Z hlediska kriminální prevence má určitý význam objasnění, jaké vlivy životních podmínek psychika opilce odráží, o jaký *typ opilce* jde. V literatuře⁸⁾ se běžně uvádí a ze zkušenosti naší praxe lze dovodit, že základními typy jsou:

a) *Nebezpeční alkoholici* — svárlivci, surovci s agresivními sklony, násilníci; v opilosti zhusta ohrožují ostatní občany a zejména pak svou vlastní rodinu. Tu je z hlediska prevence důležité, aby rodina opilce, zejména jeho

⁸⁾ Toto poznání se promítlo i do zákonodárství, např. severských zemí. Obdobně HWBK (heslo Alkoholismus, str. 40) se pokouší o stanovení jakési afinity mezi psychiatrickými stadii nadužívání alkoholu a určitými typy deliktů. Nejmenší kriminogenní význam přikládá alkoholovým psychózám a patologické opilosti, největší prostěmu opojení a chronickému alkoholismu. Tomu do jisté míry odpovídá i křivka

manželka, měla plnou trvalou morální i materiální podporu nejbližších spoluobčanů i pracovního kolektivu, popř. též státních orgánů protialkoholního boje, VB apod.

b) *Opilci-paraziti* – příživníci, žijící na útraty jiných (rodičů, příbuzných, manželky, synů apod.) či snažící se dokonce nekalým způsobem si opatřovat prostředky k pití. Z hlediska prevence má zde především význam jejich řádné a kontrolované pracovní zapojení, individuální dlouhodobá a hluboká pomoc kolektivu i odborných složek.

c) Typ *opilců-nešťastníků*, kteří se jinak poctivě snaží konat své povinnosti, avšak nemohou se zbavit občasného nepřiměřeného pití a znovu a znovu do této své slabosti upadají, přestože se např. již podrobili protialkoholní léčbě. Jsou nejvíce přístupní morálnímu vlivu kolektivu, zajistí-li se jeho stále a důsledné působení.

V těchto třech skupinách se nejvíce vyskytují i různé patologické psychické anomálie spjaté s dlouhodobým vlivem opíjení na nervovou soustavu, neurózy, psychózy, maniodepresivní stavy i schizofrenie, paranoia, pohlavní úchylnost apod. Ovšem i vliv psychopatií na opíjení a kriminalitu spjatou s alkoholismem je jistě značný. Jde tu však již o sféru preventivních opatření psychiatra, ač ani zde nelze podceňovat funkci pohružky a ukládání trestu, jakož i vliv morálního působení kolektivu. Proto úzká spolupráce orgánů justice a orgánů zdravotnických je velmi žádoucí.

d) Jinou povahu mají naproti tomu *příležitostní opilci*, u nichž právě jen náhodné napití vytváří nebezpečné situace. Jejich typicky nedbalé, neopatrné jednání pod vlivem alkoholu, zejména na úseku dopravy a pokud jde o bezpečnost práce, má často velmi závažné následky. Proto z hlediska účinné kriminální prevence zde trestní zákonodárství obvykle postihuje

deliktů, od mnohdy brutálně provedených násilných deliktů ze vznětlivosti (Erregungsdelikte) bezdůvodně vyprovokovaných v patologické opilosti, popř. u zvykových pijáků, přes delikty vyvolané ztrátou duševních zábran (Enthemmungsdelikte) v prosté opilosti, popř. i u zvykových pijáků a dipsománie (zejména tělesná poranění, postavení se na odpor, urážky, poškození věcí, mravnostní delikty), až k deliktům, jež jsou projevem úpadku osobnosti (Verfallsdelikte) u chronických pijáků (majetkové delikty, formy parazitních deliktů, jako jsou žebráctví, tuláctví, vyhýbání se práci, příživnictví):

Alkohol. Psychosen	Patholog. Rausch	Gewöhnl. Rausch	Dipsomanie	Chron. Alkoholismus
	Erregungsdelikte („Grundlos“ provoziert).	Enthemmungsdelikte	Verfallsdelikte	

(Výslovně se podotýká, že tyto hranice jsou plynulejší, než jak plyne ze schématu.)

již nebezpečné ohrožení těchto vztahů. Základní je tu však zaměření na odstraňování objektivních podmínek, konkrétních okolností a situací, za nichž příležitostné napití může společensky nebezpečné důsledky vyvolat: např. přísným a všestranně kontrolovaným zákazem pití alkoholu u řidičů, odstraněním možností pití při obsluze strojů na závodě apod.

Psychické reakce opilých vykazují ovšem i v uvedeném rámci základních typů další osobité zvláštnosti. Jejich základem jsou opět různé charakterové vlastnosti opilců, např. jejich emoce, záliby, citlivost, nedůtklivost apod., které blíže určují obsah nebezpečných projevů opilosti. Jsou zejména významně ovlivněny individuálním temperamentem pijícího, který především podmiňuje různou intenzitu těchto reakcí.

Např. při jinak stejných objektivních podmínkách a podnětech u osoby se sklony k dobručtvi, flegmatismu apod. lze daleko těžší očekávat v opilosti výtržnické či agresivní projevy než u osoby letory sangvinické. Také tyto podmínky psychiky, jejichž konkrétní rozbor překračuje rámec práce, bude třeba při volbě preventivních prostředků brát v úvahu.

III. PREVENCE SUBJEKTIVNÍCH PODMÍNEK KRIMINALITY POD VLIVEM ALKOHOLU

Úkolem prevence ve všech uvedených případech bude řešit nepříznivý průběh vývoje střetu objektivních a subjektivních příčin a podmínek, tedy na základě jejich podrobné konkrétní analýzy pomocí společenských a odborných složek jednak nepřipouštět, odstraňovat vliv záporných objektivních podmínek, resp. vytvářet podmínky příznivé, jednak měnit negativní charakterové vlastnosti opilce.

Prevence u prvních tří typů opilců se zaměřuje různým způsobem především na osobu (psychiku) pachatele-opilce; jde-li již o pokročilé stadium alkoholismu, jsou-li tu event. ještě příznaky duševních defektů, je namísto pomoci lékaře-psychiatra. Naproti tomu u typů opilých příležitostně by se prevence měla zaměřit daleko více přímo na odstraňování objektivních podmínek, které umožňují, usnadňují apod. za určitých situací projevy nebezpečné opilosti; tyto vnější podmínky, podněty, okolnosti, jsou tu naopak *prvořadé*.

Společensky nejzávažnější jsou případy opilců prvních dvou skupin, zejména těch, kteří již úplně propadli alkoholu a u nichž se obvykle vyskytují i defekty charakteru a poruchy duševních schopností; tyto poruchy se ovšem vyskytují i u skupiny třetí a mohou být rovněž zdrojem společensky nebezpečných činů. Přesto třeba tyto typy přísně lišit, zejména z hlediska použití represivních prostředků, které především přicházejí v úvahu u skupin ad a), b). Avšak ani zde není možno se omezit jen na tyto represivní prostředky: ty musí být nutně kombinovány s prostředky jinými, zejména s ochranným léčením. Na dlouhou dobu, tedy např. i po výkonu trestu, musí zde být zajištěno komplexní preventivní působení, aby tak byl co možná zaručen nový progresivní vývoj, změna circuli vi-

tiosi — vztahu opilce ke společnosti. Naproti tomu u skupiny ad c)⁹⁾ bude účinnější spíše jen pohružka dlouhodobým trestem (zejména podmíněné odsouzení), event. s uložením ochranného léčení a důsledná kontrola chování opilce kolektivem při komplexním dlouhodobém použití ostatních prostředků prevence.

Z hlediska prevence je tu zejména důležitá zásada usilovat o to, aby si alkoholizovaná osoba za pomoci společenského kolektivu *sama a aktivně* vytvářela dostatečně širokou a správnou společenskou základnu pro svůj individuální život. Praxe ukazuje, že jen pasivní podřízení se kontrolním aj. opatřením (např. při výkonu PO při ochranném léčení apod.) nepřináší kýžené výsledky.

K usnadnění rozboru podmínek a příčin alkoholismu i pro zkvalitnění preventivních zásahů má určitý orientační význam též *laické* používání běžných lékařských, psychologických kritérií diagnózy, které si všímají zejména těchto znaků:¹⁰⁾

1. Osobnosti pijáka (alkoholika) z hlediska psychiatrického — tedy zejména jeho intelektu, charakteru a sociálních vztahů k rodině, k práci i k celé společnosti. Analýza podmínek, které k vývoji jeho charakteru vedly, je zároveň vodítkem pro vytváření opačných společenských podmínek, které povedou ke změně jeho psychiky.

2. Způsobu požívání alkoholu: společenský (oslavy apod.), profesionální, reaktivní, návykový, symptomatický (u psychóz a psychopatií). Podle způsobu zjištění se zaměří prevence buď na výchovné, lékařské či represivní prostředky, příp. na jejich vhodné kombinace dočasné nebo trvalé.

3. Vývojových fází, v nichž se piják (alkoholik) nachází. Směrem k první fázi budou preventivní prostředky zaměřeny na odstraňování konkrétních podmínek, budou svou povahou spíše krátkodobého, mírnějšího výchovného rázu. Směrem ke čtvrté fázi půjde o prostředky spíše dlouhodobější, zaměřené individuálně, speciálně, event. i léčebně spolu s příp. společensky ostřejším odsudkem vyjádřeným v trestu.

4. Tam, kde došlo k chorobnému či chronickému užívání alkoholu (alkoholické toxikomanii), kde následují patologické úchytky v chování a jednání, rodinný rozvrat, pracovní degradace, konflikty s nepsanými i psanými zákony společnosti, jde již výrazně o lékařskou, léčebnou záležitost. Avšak vhodně zvolené doplňující preventivní a zejména i represivní společenské prostředky mohou vydatně napomáhat vyléčení i takového nebezpečného opilce. Vždyť tu jde o nejdůraznější společenský odsudek, který může za vhodných okolností hluboce ovlivnit změny v psychice opilce, která se přece za rozhodujícího společenského vlivu vytvářela, a proto ji může také

⁹⁾ Vztah této skupiny ke skupině prvé dobře charakterizuje Směrnice pléna NS č. 13/1959 Sb. rozh. o ukládání trestů tak, že je tu třeba pečlivě rozeznávat mezi notorickými výtržníky alkoholiky a mezi pachateli, kteří řádně pracují, avšak nezbavili se dosud občasného nemírného požívání alkoholu.

¹⁰⁾ Srov. Skála, Alkoholismus, str. 30.

společenský vliv v některých případech i ve formě tvrdého odsudku — nikoli ovšem jako jediného prostředku — změnit.

Dobrou konkrétní znalost opilce i možnost účinně, všestranně i trvale na něho působit má rodinný kruh (manželka, matka) a kolektiv spoluobčanů či spolupracovníků (v praxi je však bohužel daleko častější jejich nepříznivý vliv). Jednotlivci tu mohou působit jako aktivisté komisi pro boj s alkoholismem v rámci PAS, zejména ti, kteří znají individuální návyky a chování svých spolupracovníků — pijáků a alkoholiků, mohou konkrétně posoudit míru, kterou snesou, zabráňovat jim v opíjení, popř. i převychovávat je, účinně ovšem jen za ingerence odborných složek.

Možno tu s úspěchem též využít a aplikovat za pomoci odborných složek poznatky tzv. *psychoterapie*. Její podstata spočívá především v získání znalostí o osobnosti opilce včetně jeho vlastního náhledu na jeho stav a situaci ve vývojové fázi alkoholismu, v níž se nachází, i o problémech jeho sociálních vztahů v nejširším smyslu (rodinných, pracovních aj.). Vhodně volenými rozhovory se pak působí na celou osobnost opilce se všemi jeho konflikty, problémy a narušenými společenskými vztahy, usiluje se tedy o celkovou jeho výchovu. Přinášel-li mu dříve alkohol jistou formu úlevy, je třeba ho nyní vést tak, aby si uměl najít nové cesty úlevy a osobního uspokojení, nejlépe ve formě nějakého zájmu nebo činnosti prospěšné nejen jemu, ale i druhým. Taková činnost musí být pro něho zdrojem a pramenem osobního uplatnění. Psychoterapie, k níž může již v průběhu léčby nebo po léčbě významně napomáhat kolektiv, zvláště rodinní příslušníci, musí splňovat tři úkoly:

1. Přivést opilce k náhledu, že alkohol byl pro něho výmluvou a únikem, aby se nemusel potýkat se svými problémy a řešit je.
2. Přivést ho k poznání i uznání pravých příčin, které ho vedly k opíjení.
3. Přivést ho ke snaze vyhýbat se situacím, které zaviňovaly jeho konflikty.

Z hlediska prevence platí zde důležitá zásada, že působení takového aktivisty má být neformální, stále a trvalé; má si též vytvořit lidský, přátelský vztah ke svému svěření.⁴¹⁾

Takto zaměřená „laická“ psychoterapie může velmi účinně doplnit, prohloubit, navázat na odbornou lékařskou medikamentózní a psychoterapeutickou péči a přispět tak k splnění jejich cílů. Ovšem musí být řízena racionálně, věcně, na základě konkrétních fakt ze života opilce, směřovat k podstatě problému a působit systematicky, aby její vliv byl dostatečně silný a trvalý; může se uplatnit i v rámci dohledu při uložení podmíněného trestu odnětí svobody, nápravného opatření, vzetí na záruku, event. u dal-

⁴¹⁾ K tomu srov. cit. Mysliveček, Speciální psychiatrie: „Lékař se musí chovat k nemocným sice důsledně a neústupně, ale vždy vlídnou formou, aby nemocný v něm viděl člověka, který ho chce vyléčit z alkoholismu a umožňuje mu tuto cestu... Nesmí cítit autoritativní nucení k abstinenci, které by mohlo vyvolat odpor k léčení“ (str. 259). Mutatis mutandis se to týká i činnosti aktivisty i různých forem dohledu a pomoci opilecům společenskými skupinami.

ších vhodných kombinací jiných preventivních i represivních prostředků podle povahy nebezpečné opilosti (viz další článek). I při „laické psycho-terapii“ platí, že nesmí planě moralizovat, ale zároveň musí čelit vytáčkám, námitkám i nepravdám opilců,¹²⁾ opravovat jejich mylné názory, odkrývat utajené i zapírané činy a projevit hluboký zájem pro jejich potíže i snahu reálně pomoci apod.

*

Naznačené otázky prevence subjektivních příčin a podmínek, ač se vztahují k alkoholizované osobě (a proto ji v této souvislosti vykládáme) jsou však svou podstatou již objektivním příznivým (antikriminogenním) působením, tvoří tedy přechod, resp. jakousi „spoju“ k exogenním vlivům rozebíraným v další kapitole. Vždyť rozhodující možnost změn psychických rysů i u osob se sklony k nebezpečnému opíjení pramení z určujícího příměrního vlivu společenského (tu především odborného) působení, neboť i alkoholizovaní jednotlivci jsou koneckonců ve vztahu ke společnosti sekundární, sociálně nesamostatnou jednotkou, závislou na společenském kolektivu. Proto postupné vytváření příznivých podmínek plánovitými, dostatečně dlouho trvajícími a individuálně volenými formami společenského působení postupně přetváří živelně vzniklý sociální vztah opilce ke společnosti, formovaný pod vlivem záporných podmínek jeho životní existence.

Trvaleji se opakující záměrné působení odborných složek a s nimi spolupracujících kolektivů — jednou radou, podruhé pomocí, potřetí pohrůzkou, jindy kolektivním odsouzením či nejostřejším trestem, podle povahy případu — mění kvalitu psychiky pijáka či alkoholika. Nakupením nových kvantitativních podmínek jeho životní existence nastává postupně kvalitativní, kladná změna jeho návyků, chování, vztahu ke společnosti vůbec, neboť subjekt mění, přetváří formu toho, co z objektivních podmínek přejímá, sice podle charakteru a zaměření své psychiky, avšak nutně jen v mezích určených objektivními podmínkami. Zároveň se do jisté míry přetváří živelné názory a vztahy společenských složek k nebezpečným projevům opilosti tím, že si jejich škodlivé důsledky uvědomují, morálně je odsuzují, poučují se z nich a učí se proti nim účinně bojovat, resp. zamezovat jejich vzniku.¹³⁾

¹²⁾ Srov. cit. Skála, Alkoholismus (str. 129) a tam cit. další psychiatrická literatura, zejména Knobloch, Mysliveček.

¹³⁾ Velkoryse chápal perspektivy psychických změn Marx proto, že pochopil radikální proměny lidské psychiky v dějinném průběhu. U Marxe základním faktorem ve vývoji lidské psychiky je zespolečenštění..., v procesu zespolečenštění prodělává svou kvalitativní přeměnu. (Srov. Popelová, Etik, ČSAV, 1962, str. 311.)

**Exogenní kriminogenní vlivy spjaté s alkoholismem
a rozvíjení preventivního působení odborných složek
a společenských kolektivů**

I. OBJEKTIVNÍ PODMÍNKY ZEJMÉNA OSOBNÍ, MÍSTNÍ A ČASOVÉ*)

Účinnost působení kolektivu a zvolených prostředků se opírá především o konkrétní znalost pijáků či alkoholiků; stejně důležité je konkrétní odhalování a odstraňování nejružnějších nepříznivých osobních (A), místních (B) a časových (C) podmínek a podnětů v prostředí rodiny, místa bydliště, pracoviště a v širším společenském prostředí vůbec.

A. Do osobních vlivů, které výrazně působí na nebezpečné projevy opilosti a kriminalitu s tím spjatou, patří:

Především tzv. *pijácké party* (1), *recidivisté* (2) a též *škodlivé zásahy jiných osob* (3). V praxi se ovšem většinou tito činitelé prolínají — např. recidivista je členem pijácké party, do níž zatáhne mladistvého.

1. Praxe často zjišťuje, že kořeny nebezpečného pijáctví jsou v tzv. *pijáckých partách*, resp. jen v pijáckých skupinách „štamgastů“, v nichž většina alkoholiků začíná pít zpravidla již v období svého mládí. Tyto party vytvářejí velmi nepříznivé podmínky, které široce a hluboce ovlivňují vznik nebezpečných projevů opilosti. Zejména jejich trvalá, adresná, jemná a vytrvalá „náborová“ činnost je negativní kolektivní silou infikující a ohrožující početnou část mladých lidí.

Šetření alkoholiků MUDr. Madlafouskem¹⁾ ukázalo: 75 % začalo pít ve věku od 15–24 let; hospodářská situace většiny byla dobrá (u 52 % dokonce došlo ke zlepšení příjmu na počátku pití); 84 % začalo pít v pijácké partě a pití na ni dále omezovalo (jen 4 začali pít sami). Téměř ve 3/4 šlo při vstupu pijáka do party o společnost již určitým způsobem strukturalizovanou, s pevnými pravidly, její jádro tvořili ze 3/5 věkově starší a zkušenější, kteří novým členům imponovali svým vystupováním (95 %), společenským postavením (74 %), finančními úspěchy (63 %), úspěchy u žen (53 %). Uplatňování jejich vlivu se projevilo ve škále od jemných psychologických metod až k tvrdému vydírání a nátlaku k účasti na pitce:

a) jako pozitivní prostředky užívali líčení buď ideálu chlapa, který se umí pořádně napít (zejména u manuálně pracujících), či naopak zjemnělého znalce života a jeho požitků; uváděli příklady proslulých lidí, kteří pili, poukazovali na zdravotní a jiné důvody a věk (alkohol — tekutý chléb, desinfekce, na těžkou práci těžký alkohol, ochrana přetížených nervů, pře-

*) Vycházíme tu z velmi omezeného stavu výzkumu této problematiky u nás, resp. i v jiných socialistických státech. Práce proto nemůže překročit rámec dosud zjištěných poznatků.

¹⁾ Zpravodaj ÚPS č. 1/1961, str. 15 a násl. Šlo o volný výběr 73 pacientů z léčebny v Lojovicích pro obtížně léčitelné pacienty.

konání ostychu před ženami), a podněcovali k pití objednávaním „rund“ „na revanš“ apod.;

b) k negativnímu působení patřila jemná ironie, otevřený výsměch, vyhrůžky i nebezpečné vydírání — poukazy na „škrobství“, bázlivost (manželčina pantofel, maminčiny sukně, „slečinka“), popuzování proti autoritám, společnosti, rodině (např. vyprávění podrobností o domnělé nevěře ženy, dívky, pomlouvání žen apod. se závěrem „vykašli se na to, zapij to, stejně to nespravíš“);

c) nevyhýbali se ani přímému „zabavování“ mimořádného příjmu malého pracovního kolektivu pro účely pitky, zneužívání kolektivní soudržnosti („nesmíš trhat partu“), i pravidelného vybírání na podplácení předáka, mistra alkoholem, aby parta „to měla u něho dobré“ a výdělky, z nichž je možno „pustit chlup“.

Uvedené vlivy se ovšem uplatňují velmi složitě:

Např. dobře vychovaný učeň se octne ojediněle v partě opilců. Tento nahodilý střet příznivých subjektivních podmínek mladistvého s negativními objektivními podmínkami může vyvolat ráznou a rozhodnou odmítavou reakci. Bude-li se však tento střet častěji opakovat (oslavování svátků, povýšení apod.), může odpor povolit a převaha negativních podmínek může vést až k protikladům — k nebezpečným projevům opilosti, ústicím v kriminalitu.

Účastní-li se ale taková osoba jedné či několika pitek, může naopak dojít k ještě pevnějšímu přesvědčení, že takový způsob života je pro ni nepřijatelný.

Konečně na psychiku individua, zaměřeného převážně záporně, trvale žijícího v negativních společenských podmínkách, mohou i kladné ojedinělé objektivní podněty působit záporně.

Podobně např. na pijáka, navyklého hospodskému prostředí a pijácké partě, bude ojedinělý kulturní zážitek mít zpravidla opačný vliv a jen ho utvrdí v přesvědčení, že lepší, nenucenější a veselejší je jeho parta.

Záporně zaměřená psychika opilce má také sklony vybírat si z objektivních podmínek vlivy spíše záporné kvality, které jsou v souladu s jejími zkreslenými názory, ochotně přejímá výroky, že „všichni pijí“, že „všude se oslavuje pitím“ a „nedáš-li láhev, ničeho nedosáhneš“ apod.

Analýza vlivu pijáckých part tak názorně demonstruje, jak složité jsou některé psychické aspekty kriminogenních projevů alkoholismu a jak náročná, důsledná i trvalá musí být preventivní činnost k paralyzování tak působivého vlivu; proti zmíněným prostředkům pijáckých part se jeví toto preventivní úsilí jako všeobecné, neúplné, nekonkrétní, občasné a málo diferencované.

Pro podmínky prevence tu naopak platí, že záměrné odstraňování i nahodilých podmínek vedoucích k nebezpečným projevům opilosti, resp. i jednotlivé nahodilé zásahy socialistické společnosti v tomto směru ve svém souhrnu vedou nutně — i když nikoli vždy přímočaře a stejně rychle — k určitým pozitivním výsledkům.

Proto záměrné odstraňování typických i nahodilých objektivních podmínek a podnětů, vedoucích k nebezpečným projevům opilosti, i ovlivňo-

vání nepříznivých subjektivních podmínek pomocí jednotlivých i nahodilých výchovných podnětů ve směru příznivého vývoje, má základní význam pro jejich prevenci.

Především půjde o skutečnou i morální izolaci part od ostatních, zejména mládeže a dorostu, i úsilí o likvidaci part odstraňováním jedinců, kteří je ovládají; dále by se mělo dbát komplexnosti preventivního vlivu i důsledné kontroly party veřejností, kolektivem; její členové by měli být okamžitě zařazováni do dobrých pracovních kolektivů, kde by nemohli „působit“ a nadále se scházet třeba i v pracovní době; přihlížet by se mělo při trestním aj. postihu k diferenciaci členů party podle toho, jaké škody — materiální — společnosti způsobili.

Jinak, mírněji se např. posoudí případ nového člena party, zejména mladistvého, i když spáchá závažnější čin, a jinak, přísněji, případ starého člena party — silného jedince, který partu ovládá, či známého výtržníka, který má na svědomí zatažení jiných do party, a to i když se dopustí méně závažného činu; je to odůvodněno nejen tím, jak dlouho již takové individuum v partě nepříznivě působí, koho a jaké škody má na svědomí, ale i tím, že okruh těchto osob je poměrně úzký a preventivní dosah naopak poměrně značný. Např. již samotná skutečnost, že se tím zachrání od nebezpečného opíjení další, zejména mladiství, je preventivně důležité.

2. Otázka diferencovaného postihu pijáků úzce souvisí s problémy *recidivy a recidivistů* u nebezpečných projevů opilosti, pro něž je charakteristický vyhraněně parazitní způsob života, negativní vztah ke společnosti, morálce a práci.

Praxe ukazuje, že převážná většina recidivistů vůbec má silné sklony k požívání alkoholu, a vyhledává proto sobě rovnou společnost — party; nákladnost takového způsobu života vede pak zejména k majetkové trestné činnosti a k její recidivě. Vyhýbání se poctivé práci, asociální postoje opilce ke společenským požadavkům vyúsťuje v notorické příživnictví a je zdrojem četných činů, jež hrubě narušují pravidla socialistického soužití, zejména rvaček, výtržnictví, násilí.

Např. rozbor 90 případů recidivistů narozených po roce 1920 ukazuje, že dvě třetiny z tohoto počtu, převážně dělnického původu, holdují silně alkoholu a téměř dvě třetiny se také dopouštějí majetkových trestných činů,²⁾ dvě třetiny nebyly zaměstnány a dvě třetiny vyrůstaly v rozvrácených rodinách. Jiný rozbor 100 případů nejnebezpečnějších recidivistů, narozených po r. 1945, ukázal, že 36 (tj. více než třetina) ve větší míře požívá alkohol. Alkohol u mládeže je patrně ve více než jedné třetině případů hlavní příčinou recidivy. Rozbor kriminality v Severomoravském kraji ukázal, že u většiny nových recidivistů, zejména mladistvých, je trestná činnost úzce spjata s bulačstvím, opilstvím, příživnictvím (Bezpečnost č. 15/1961). Jiný rozbor 100 evidovaných recidivistů ukazuje, že 48 (tj. téměř polovina) se dopouštělo trestné činnosti v souvislosti s požíváním alkoholu; také naše výběrové šetření potvrdilo, že v celkové trestné činnosti spáchané v úplné opilosti (býv. § 186) byly dvě třetiny recidivistů, z toho jedna třetina speciální recidivy. Pracovníci NVÚ dokonce uvádějí, že 80 % recidivistů má silné sklony k požívání alkoholu.³⁾

²⁾ a ³⁾ Z konference HSVB o recidivě 1961 (příspěvky s. Mejdra, Kotála, Rybáka aj.).

Z hlediska širší prevence platí obdobné zásady jako u pijáckých part. Především je důležité izolovat vliv recidivistů na ostatní, zejména na mládež, ale neizolovat je naopak od kladného vlivu kolektivu i spolehlivých jednotlivců; je možno zřídit dohled nad nimi, zejména i po výkonu trestu. Základem trvalé prevence je zásada, aby si takový opilec v průběhu odborného léčení, psychoterapie aj., popř. za pomoci dobrých pracovních kolektivů sám začal aktivně utvářet dostatečně širokou a správnou společenskou základnu pro svůj individuální život. To by mohla být účinnější cesta než formální, všeobecné preventivně výchovné působení pracovních kolektivů či pouhá administrativní kontrola.

V našich podmínkách se např. osvědčuje činnost vyléčených alkoholiků jako aktivistů PAS v komisích pro boj s alkoholismem, zejména na závodech. Vzhledem ke svému konkrétním znalostem problematiky alkoholismu, zájmu o ni a snaze pomoci, pracují i jako předsedové těchto komisí.

3. Nesvědomitost, škodlivé zásady a vůbec *negativní vliv jiných osob* tvoří třetí základní kriminologickou skupinu, navazující bezprostředně na skupiny předchozí. Nejškodlivější je ovšem přímý vliv člena party, recidivisty; takoví opilci mají však obvykle svá oblíbená výčepní místa, kde se scházejí, a nesvědomití výčepní pak často úmyslně podporují rozvoj těchto part v naději na velký výdělek; podporují mnohdy i nebezpečné projevy nahodilé opilosti naléváním řidičům. Záporný vliv mají také jemnější formy nabízení či nucení k pití, zejména v nočních podnicích, a to nejen ze strany výčepních, ale i známých navzájem, zejména tam, kde převládne vliv opilce.

Z hlediska trestněprávní a s ní souvislé prevence má zde opět základní význam správně diferencovaná volba prostředků podle stupně souvislosti, míry účasti a spoluviny na nebezpečném projevu opilosti, která vyústila až ve společensky škodlivý čin. Důležitá je zejména již důsledná, popř. i plánovaná veřejná kontrola jak všeobecné, tak konkrétní povahy, např. kontrola silnic vedoucích k vinařské oblasti či určité pijácké party, a to pomocí PSVB, aktivistů, komisí pro ochranu veřejného pořádku, hlášení případů nebezpečné opilosti PAS, ZAS, PAP aj. Široká kontrola umožňuje též odhalit i výrazněji zaměřit preventivní prostředky vůči těm, kteří v širším okruhu a míře umožňují či usnadňují podmínky vzniku nebezpečných projevů opilosti, např. již prodejem či naléváním alkoholu mladistvým a podnapilým řidičům. Opatření vůči nim pak mohou být v konkrétním případě i ostřejší povahy, i když zároveň budou přísně ve shodě se zákony diferencovány podle míry závažnosti jednání.

Mnohdy postačí i vhodná kádrová opatření — např. zbavení funkce vedoucího pohostinství,⁴⁾ ale i funkcionáře, který nadměrně pije a je špatným příkladem obča-

⁴⁾ Podmínky úspěšného boje proti alkoholismu jsou u nás příznivější než v kapitalistické společnosti, kde staletým problémem zůstává účinný postih soukromých výčepních, sledujících především zájem zisku. Ovšem i v našich podmínkách třeba svádět ještě boj s často obratně maskovanými zájmy výroby a distribuce alkoholu.

nům; účinným prostředkem je i důsledné uplatňování náhrady škody (civilní ručení za spoluzavinění) až po různé formy trestního postihu u nejzávažnějších případů vytváření nevhodných podmínek, jež bezprostředně vedly ke vzniku trestné činnosti. Z hlediska účinné prevence je výhodné, že okruh osob, které budou takto postiženy, je poměrně malý, avšak preventivně výchovný dosah naopak značný.

Pro všechny tři uvedené kriminologické skupiny nepříznivých podmínek třeba pak z hlediska prevence uplatňovat zásadu spočívající v tom, že čím více a nebezpečněji se prolínají uvedené skupiny podmínek, tím ostřejšího, resp. trvalejšího rázu budou zvolené preventivní prostředky, zejména pak konkrétní formy dohledu, výchovného a léčebného vlivu příslušných složek, a tím také nezbytnější bude důsledně odhalovat a řešit takové případy (viz závěr kapitoly 1. a další výklady).

B. Význam *místních* podmínek vyplývá, zachytí-li se statisticky, na podkladě průzkumů apod., na kterých místech či úsecích společenské a hospodářské činnosti se nebezpečné projevy opilosti vyskytují a v jaké míře; to může pomoci při řešení otázky, kam a jak třeba zaměřit pozornost v preventivním boji (zobecněny zejména materiály ÚPAS, konkrétněji uvedené v cit. kandidátské práci).

V rámci *krajů, resp. oblastí* setkáváme se např. s problematikou typicky nepříznivých podmínek ve vinařských oblastech (víno se tu podává i dětem). Pití je zde obvykle spojováno s příjemnými zážitky — tancem, hudbou, společností děvčat, pobytem v partě; pití se tak stává neoddělitelnou součástí souboru příjemných zážitků, jež se mohou snadno — hlavně u věkově mladších osob — vyvinout v návyk. Je zde také zvýšené nebezpečí trestné činnosti v dopravě.

Např. největší počet dopravních nehod pod vlivem alkoholu je ve slovenských vinařských oblastech, kde tato příčina převládá — až 30 % — zejména u mladších řidičů motocyklů a mopedů. Podobně je tomu v některých rekreačních oblastech (ve Středočeském kraji např. povltavská a posázavská oblast), které velmi neblaze ovlivňují alkoholismus i trestnou činnost z něho plynoucí, zejména u mládeže, a dopravní nehodovost, hlavně nedodržují-li se přísně předpisy o podávání alkoholu pracovníky pohostinství.

V rámci *okresů* je třeba soustředit pozornost na okresy s velkou investiční výstavbou (např. Most, Trinec, Ostrava, některé oblasti Slovenska), neboť zde se mnohdy soustřeďují morálně narušené živly. Často právě i dobrý výdělek, spojený s negativními podmínkami v ubytování, při odloučenosti od rodiny a nedostatku hodnotnější kulturní zábavy, může ústít v nebezpečné projevy opilosti. Praxe naopak ukazuje, že nebezpečných projevů opilosti je daleko méně v oblastech převážně zemědělských.

Např. statistika ministerstva zemědělství uvádí, že z celkového počtu hlášených 40 000 pracovních úrazů v zemědělství bylo jen 461 pod vlivem alkoholu; naproti tomu prověrka SONP Kladno zjišťuje, že dvě třetiny úrazů vzniklo pod vlivem alkoholového opojení (materiály ÚPAS z 12. 2. 1960).

Na závodech a pracovištích mohou vyvolat ve větší míře nebezpečné projevy opilosti zejména ty úseky, pro něž je charakteristická přemíra těžké a namáhavé, popř. jednostranně zaměřené jednotvárné manuální práce, zvláště v horkých a prašných provozech dolů, hutí, skláren, sléváren nebo naopak ve studených provozech s nepříznivými povětrnostními podmínkami (velké stavby) anebo na roztříštěných, špatně kontrolovaných pracovištích, v brigádnických oblastech, kde navíc působí i nepříznivé podmínky ve společných ubikacích.

Materiály ÚPAS uvádějí případ z SONP Kladno, kde tři slévači vypili během noční směny půl hektolitrů piva a jako následek toho pustili do písku tavbu v ceně 600 000 Kčs. Ze stavebnictví je zaznamenán případ placení „zápisného“ partě a mistrovi ze strany mladých učňů jako příspěvek na pitku. V jedné učňovské škole se zjistilo, že největší absenci mají učni přidělení ke starším dělníkům-tesařům a dělníkům na roztříštěných pracovištích, kde docházelo k opilství a fluktuaci.

I noční práce mladších osob v závodech může podporovat vznik pití. Podobně opět přílišné zautomatizování, neměnnost práce vyvolává touhu po dráždidle po skončení pracovní doby. Odstraňovat je třeba i možnost styků alkoholiků-dělníků s děvčaty v nočních směnách.

Také rozestavení lidí ve velkých podnicích, zvláště při použití brigádníků, má být vedeno tak, aby mínění a vliv dobrých, řádných pracovníků byl rozhodující a převažující. Právem byla proto kritizována taková kádrová politika, jež vedla v některých případech zejména na velkých stavbách k živelné, nekontrolované koncentraci asociálních živlů, opileců apod.

Místní nepříznivé podmínky se vytvářejí zejména v těch hostincích, nočních podnicích (putykách), které se stanou oblíbeným místem schůzek pijáckých part a kde si vedoucí Pohostinství „hledí“ těchto svých zákazníků. Podobně je tomu v hostincích na místech frekventovaných dopravních spojů, zejména při hlavních silnicích, v některých nádražních restauracích vzhledem k delší provozní době i nenápadnosti, v rekreačních místech, kde se scházejí party mladistvých včetně chuligánů, při nevhodných tanečních zábavách mládeže v odlehlejších hostincích, chatách a na jiných podezřelých místech.

Ve všech uvedených případech jde — obecněji řečeno — o vzestup vlivu nepříznivých objektivních a subjektivních podmínek. Základem prevence je proto důsledná kontrola takových míst zejména pomocí PSVB, občanských výborů, komisí pro ochranu veřejného pořádku i důsledná opatření odpovídající nebezpečné povaze těchto míst, včetně jejich „likvidace“.

K těmto opatřením by bylo možno započítat např. omezení i zákaz podávání alkoholických nápojů v hostincích při hlavních silnicích, na tzv. rizikových pracovištích, v některých podnicích veřejného stravování apod.

Materiál ÚPAS uvádí, že větší akce v roce 1960 ve Středoslovenském kraji byla zaměřena na kontrolu hostinců, kde se hodně pilo, tropily výtržnosti a rvačky. Z počtu 52 bylo 14 zrušeno a 34 převedeno na Pohostinství bez alkoholických nápojů; trestní řízení bylo zahájeno proti 134 vedoucím pohostinství (u 18 vysloven zákaz činnosti).

V osmi okresech vydán zákaz prodeje lihových nápojů v době výplaty. Uplatnily se také sankce za překročení plánovaného prodeje lihovin, postiženy byly i hostince, kde došlo ke rvačkám. Zejména přetypování hostinců u důležitých dopravních spojů na nealkoholické mělo značný preventivní význam.

Důsledné kontroly, a to i za pomoci Detalkolu (obdoba Hargerova přístroje v závodech, nepřipuštění podnapilých do práce a odvolání jich z pracoviště, vykazují-li známky podnapilosti, pokutování případů, kdy pracovník přinesl alkohol na pracoviště, prodej pouze 7° piva v kantýnách a zejména rozšiřování prodeje chutných nealkoholických nápojů, především na uvedených úsecích, jsou důležitými prostředky prevence nebezpečné opilosti.

Podle aktuálních místních podmínek třeba též řešit uzavírací hodiny, zřizovat bezalkoholní hostince a organizovat bezalkoholní zábavy. Nutná je rovněž dobrá znalost všech osob, které se nebezpečně opíjejí (pomocí VB, PSVB, PAS aj.) a vyvozovat z toho i určité důsledky: nevydávat např. takovým osobám řidičské průkazy, popř. je odebírat, nenavrhopat je do odpovědných funkcí, zejména jde-li o hmotně odpovědné osoby, resp. po předchozí výstraze je z funkcí odvolávat, podávat hlášení o tom pro účely vojenské služby, zaznamenávat je do kádrových posudků apod.

Ve vztahu ke všeobecné prevenci třeba ovšem působit zejména u mládeže pozitivními prostředky; zvýšit vliv hodnotného kulturního dění, sportovního zápolení i atraktivních zábav v době odpočinku a volného času.

C. Z významu doby, kdy nejčastěji ke kriminalitě dochází, vyplývají některé charakteristické vztahy mezi jistými časovými úseky a nebezpečnou opilostí, event. kriminalitou z ní plynoucí. Může to být rovněž významné z hlediska správného časového zaměření kontrolních aj. preventivních opatření:

a) podle *hodin* např. počet záchytů v Praze v době mezi 22. hod. noční a 4. hod. ranní je nejvyšší; s tím je spojena i stoupající kriminalita v tomto časovém intervalu, zejména výtržnictví a násilností; na silnici u Bratislavy vedoucí do vinařské oblasti je např. v nočních hodinách největší počet dopravních deliktů;

b) z hlediska jednotlivých *dnů* se v literatuře obvykle uvádí, že 2/3 trestné činnosti pod vlivem alkoholu je pácháno zpravidla na konci a začátku týdne s vrcholem v neděli. Dr. Skála však uvádí modifikaci této zákonitosti v Praze, kde je rovnoměrněji rozděleno požívání alkoholu i kriminalita z toho plynoucí do celého týdne, přičemž vrchol křivky konzumu není na konci týdne. Zdá se, že pro velká města vůbec je charakteristická menší příkrost křivky, tedy rovnoměrnější rozdělení na jednotlivé dny, zatímco pro venkov a venkovská města je křivka mnohem strmější: vysoký konzum alkoholu i zvýšený počet kriminálních případů bývá v sobotu a v neděli. Tento poznatek vyplývá též z rozdílného časového charakteru pracovní doby v průmyslu a zemědělství, jakož i z vyliďňování měst v době pracovního volna a v neděli. Také materiály HSVB ukazují, že největší počet dopravních nehod je v sobotu, kdy rovněž dochází k největší

spotřebě alkoholu (jde o materiály z let padesátých; volné soboty tyto časové vztahy patrně posunuly, resp. rovnoměrně ji rozdělily);

c) zkoumání vlivu *ročního období* na kriminalitu pod vlivem alkoholu hraje významnější roli např. u kriminality proti osobnosti, zejména u sexuálních deliktů a v dopravě — např. při zvýšeném růstu dopravní frekvence v letním období v rekreačních oblastech: dopravních nehod bylo v ČSSR v únoru 1960 1891, avšak v červenci již 4646.

Podobně některá období celostátních svátků (zejména vánočních, Silvestra aj.), ale i lokálních oslav (karnevalů, veselic, poutí, ale i populárních svátků, např. Josefa, Václava apod.) ovlivňuje konzum alkoholu a trestnou činnost s ním související.

Taková zjištění mohou mít nepochybně závažný význam pro časové soustředění jistých preventivních kontrolních prostředků i pro vyvozování přiměřených důsledků ze zjištěných skutečností, zejména podle §§ 9, 10 zák. o BPA; může to být např. zákaz či omezení podávání alkoholu v určité době (při výplatě, na některých, zejména tzv. rizikových pracovištích, nebo v určitém časovém období, např. v letních měsících na odlehlých místech Posázaví, kde se koncentrují pochybné zábavy mládeže spojené s pitím).

II. VÝZNAM ZÁSAHŮ JIŽ DO NEJVZDÁLENĚJŠÍHO OBJEKTIVNÍHO ČLÁNKU STŘETU — VÝROBY, DISTRIBUCE A KONZUMU ALKOHOLU

Vedle zmíněných konkrétních dílčích odstraňování jednotlivých nepříznivých objektivních a subjektivních podmínek příslušnými složkami prevence jsou to významné regulující zásahy již do prvního nejvzdálenějšího objektivního článku, který široce a všeobecně ovlivňuje vznik nebezpečných projevů opilosti a kriminality — to je na *výrobu, prodej a konzum alkoholu*, přesněji řečeno na zvyšování této výroby a konzumu.⁵⁾

Požadavek snižovat výrobu, prodej a konzum alkoholu (u nás se naopak plánovitě zvyšuje) nelze zaměňovat s málo účinnými administrativními, resp. prohibičními zásahy; nelze ani naopak tvrdit, že takový požadavek odporuje politice zvyšování životní úrovně, či že je mu učiněno zadost zvýšeným kulturně výchovným, osvětovým působením a zvyšováním výroby a konzumu nealkoholických nápojů. Z předchozích úvah o vztahu mezi objektivními a subjektivními příčinami a podmínkami kriminality pod vlivem alkoholu vyplynulo — jak se domníváme — že samotné jednostranné zásahy jen do subjektivních *příčin a podmínek* této kriminality nemohou být zdaleka účinné, opomíjí-li se zároveň hluboké zásahy do příčin a podmínek objektivních. Ti, kteří — ať z různých důvodů fiskálních, hospodářských či osobních — brojí proti tomuto úsilí, nevidí zde vztah

⁵⁾ Základní význam těchto skutečností pro vývoj kriminality byl podrobně analyzován v AUC — Iuridica 3/1970.

obecného, resp. nutných příčin, a zvláštního — tj. jednotlivých, ve vztahu ke konkrétním alkoholizovaným osobám často nahodilých podmínek, které na kriminální počínání takových individuí působí.

Nutný, zákonitý vztah je — jak jsme již v předchozím článku analyzovali — mezi zvyšováním konzumu alkoholu a mezi jeho celkově nutně se zvyšujícími nepříznivými účinky, včetně růstu kriminality pod vlivem alkoholu, i když v jednotlivých případech bude *nahodilé*, kdo se takto nebezpečně opije. Proto také argument, že kulturně vyspělý jednatel se typicky do nebezpečného stavu opilosti neuvede, resp. že i opilý se ovládne, je jen částečně pravdivý, nehledě k tomu, že v procesu střetu různých nepříznivých, zejména i nahodilých podmínek (v rodině, na pracovišti apod.), může „kulturní“ požívání alkoholu přerůstat v nebezpečné projevy opilosti.

Zásahy do tohoto základního objektivního článku (příčin a podmínek) nebezpečných projevů opilosti zdají se být — ovšem jen teoreticky — *prosté*: přestat prostě vyrábět a prodávat alkohol, což zdá se být mnohem jednodušší než komplikovaný boj s jeho nebezpečnými důsledky. Prakticky se ale nejtíže uskutečňují (viz např. krach prohibice v USA). Konzum alkoholu je totiž spjat s tradičními, zakořeněnými zvyklostmi. Jeho „kulturní“ požívání (jako chuťového nápoje, zejména piva a vína) se prolíná s nadměrným a společensky škodlivým požíváním do té míry, že těžko určit hranice obou. Jeho konzum je dále široce spjat s hospodářskými a komerčními zájmy výroby a distribuce, subjektivní potřeba (ovlivňovaná ovšem jeho výrobou a prodejem) tu opět ovlivňuje tuto výrobu a distribuci. Zvyšování výroby a rozšiřování jeho prodeje naopak ovlivňuje ne vždy kulturní zvyšování konzumu alkoholu. Tak např. i požadavky konzumentů po zvyšování výroby vícestupňového lahvového piva mohou objektivně zvyšovat i počet jeho nebezpečných projevů výrazněji např. na úseku dopravy (např. jízda automobilem po nedělním obědě zakončeném lahvo-
vým pivem apod.).

Těžko se zde hledá článek, kde tento objektivní circulus vitiosus rozeznat. Je-li rozhodující článek tohoto circuli vitiosi ve výchovném či léčebném společenském působení na subjektivní podmínky (na psychiku opilce), pak plný a široký úspěch tohoto působení musí nutně vycházet z působení na objektivní příčiny a podmínky nebezpečných projevů opilosti. Toto ovšem musí mít nutně svůj základ již v postupném obezřetném snižování výroby, distribuce a konzumu alkoholu vůbec — jeho jednotlivých druhů zvláště, neboť působení jen na konkrétní dílčí objektivní podmínky (např. zákaz pití u určitých osob, na určitém místě a za určité situace), byť významné, nemíří ještě k objektivním kořenům, příčinám opilosti.

Existuje-li výše zmíněný nutný vztah mezi zvyšováním spotřeby alkoholu a ještě intenzivnějším zvyšováním jeho společensky škodlivých důsledků, tedy cílevědomě a dlouhodobě uskutečňovaný vliv na vývoj spotřeby alkoholu, zejména přes výrobu a distribuci včetně snižování jeho stupňovitosti, vhodné cenové politiky apod., bude jedním z nejdůležitějších

požadavků „objektivní“ prevence. A tu přicházíme k zajímavé, z hlediska prevence důležité myšlence, jež pramení v nedůvěře ke dvěma běžně tradovaným argumentům.

Jeden z nich — totiž že zvýšený a zvyšující se konzum piva a vína je projevem růstu životní ba dokonce kulturní úrovně — je značně u nás rozšířený; šíří ho zejména pracovníci výroby a distribuce. Tomuto prvému argumentu přitakává druhý známý argument, rozšířený i v řadách protialkoholních pracovníků, že totiž je třeba přesunovat konzum z tzv. těžkých alkoholů (koncentrátů) na lehké (pivo a víno), což prý může přispět v celkovém boji proti alkoholismu a jeho důsledkům. Avšak praktické důsledky obou argumentů jsou zatím ty, že podstatně vzrostla výroba a spotřeba těchto druhů lehkých alkoholů, dokonce až na dvojnásobek ve srovnání s konzumem alkoholu na hlavu v roce 1936. Tyto oba argumenty⁶⁾ ovlivnily patrně jenom dočasně malé snížení výroby destilátů a jejich zdražení (zároveň s tím však podstatné zvýšení černého pálení lihu) na straně jedné, naproti tomu však přinesly nadměrné zvýšení výroby a konzumu piva, takže tu zaujímáme dokonce vedoucí postavení v celosvětovém měřítku, a vína na straně druhé; a dokonce se plánuje i neustálé další zvyšování jejich výroby.

Vliv těchto koncepcí se podle našeho mínění promítl i do zvyšování počtu společensky závažných důsledků na obou základních úsecích kriminality pod vlivem alkoholu — na úseku klidného občanského soužití a na úseku dopravy. Na každém z obou úseků se však promítá specifickým způsobem a maří tak úsilí, které je tu prevencí ze strany státních i společenských orgánů věnováno.

První důsledek těchto koncepcí se týká úseku *občanského soužití*. Zvýšený konzum lehkých alkoholů je obvykle spojen se snahou dobře se při tom bavit; spolu s dobrými výdělky, zejména i u mladších, popř. ještě rodiči „zaopatřených“ osob, a při nedostatku kulturně výchovných aj. pozitivních vlivů, pak to vede k rozšiřování alkoholismu i na další okruh osob, z nichž se pak ve zvýšené míře nově rekrutují další pijáci i alkoholicí — výtržníci, násilníci a jiní rušitelé občanského soužití. Zejména u osob s počínajícími sklony k nadměrnému požívání alkoholických nápojů nastává zde přesun „specializace“ na pivo — u nás neobyčejně levný alkohol, resp. na levné, zejména ovocné víno, a tak několika desetistupňovými, resp. dvanáctistupňovými pílilitry piva (popř. doplněnými levnějším koncentrátem) je možno se doslova za několik korun podnapít. Podobně tomu je i u vína, zejména ovocného, kde i jeho domácí výroba velmi stoupla; tento druh vína byl sice správně v roce 1958 zdražen, avšak v roce 1963 opět — patrně z ekonomických důvodů — zlevněn.

Zapomnělo se však, že vzrostla-li již spotřeba a poptávka, vzrostla především u osob náchylných k pití, které se přeorientovaly na konzum levněj-

⁶⁾ Požívání v silných koncentracích, např. destilátech, má zhoubnější vliv na psychické zdraví než stejné množství alkoholu požitý v řídcejších roztocích, např. v pivu (Mysliveček, Speciální psychiatrie, SZN, 1959, str. 237).

ších alkoholických nápojů či na jejich černou výrobu, podle situace a podle jejich kapsy. V důsledku takto vzniklé situace, kdy se zvyšuje poptávka po alkoholu na jedné straně a zdražují se některé jeho druhy na druhé straně, vzrůstá nejenom konzum lehkých alkoholů, ale i nedovolené pálení lihu, domácí výroba ovocných vín apod.

To se především neblaze projevuje na úseku dopravní nehodovosti. Menší snížení konzumu těžkých alkoholů patrně zde nemá výraznějšího vlivu, protože koncentráty řidiči motorových vozidel většinou před jízdou a při jízdě nepijí. V dopravě však — jak již mnohokrát bylo vědecky prokázáno — i malé ovlinění alkoholem má celkově velmi závažné důsledky z hlediska nehodovosti; takový vliv alkoholu tu nebývá často ani konstatován, nedojde-li k závažnější nehodě. Heslo přesunu na lehké alkoholy takto skrývá v sobě nebezpečí dosud ne zcela odhalené a doceněné, v jehož pozadí jsou velké i zbytečné ztráty na životech, zdraví a majetku.

Také z povrchní úvahy, že stoupá konzum nealkoholických nápojů, nelze přesvědčivě dovozovat snižování konzumu piva u řidičů. Naopak, lze snadno dokázat, že tento konzum se zvýšil zejména v městských domácnostech na úkor pití chuťově se zhoršující kvality vody. Obdobně je tomu i s konzumem vína v souvislosti s obdobími jeho výroby a v chladnějších měsících, jak to signalizují data o nehodovosti v oblastech se zvýšenou spotřebou těchto alkoholických nápojů, zejména v určitém období a za určitých situací.

Spolu se zvyšováním výroby (včetně domácí) i konzumu alkoholu zákonitě vzrůstá počet nebezpečných projevů opilosti také na úseku klidného občanského soužití. Nelze zde proto souhlasit s další „argumentací“, navazující na argument o zvyšování kulturní úrovně, že zvýšený konzum alkoholu se rovnoměrně rozděluje mezi běžné (resp. další, nové) konzumenty. Statistická data potvrzují, že dokonce rychleji stoupá než předtím procento nebezpečné opilosti a nebezpečných alkoholiků.

Je tedy základním požadavkem objektivní prevence uvědomělé, záměrné úsilí o postupné snižování konzumu alkoholu ve všech jeho druzích na hlavu vůbec a na hlavu osob se sklony k nadměrnému pití zvláště. Tomuto požadavku musí být nutně podřízeny komerční zájmy výroby a distribuce, charakteristické např. pro pracovníky Pohostinství. Zde je důležitá objektivní příčina toho, proč na úseku občanského soužití i dopravy se nemůže dosud výrazněji uskutečňovat tendence rychlejšího snižování kriminality, jako je tomu na jiných úsecích, neboť trvá a dokonce se zvyšuje vliv základní objektivní příčiny — zvětšující se výroba, distribuce a konzum alkoholu.

Preventivní zásahy do této oblasti nelze si ovšem představovat tak, že se nadekretuje lineární snižování od výroby ke konzumu. To by naopak např. mohlo vést k růstu černého pálení lihu a domácí výroby alkoholu vůbec. Půjde zde proto o opatrný a uvážlivý, nikoli ovšem zbytečně pomalý postup, který by nebyl křížen ekonomickými zájmy výroby a distribuce; a to ve smyslu tzv. přesunu na lehké alkoholy — pivo a víno, se současným perspektivním snižováním stupňovitosti a spotřeby těchto lehkých alkoholo-

lických nápojů. Přijatelné a z hlediska národohospodářského a sociálního reálné je poznenáhlé rozšiřování zákazu či omezování prodeje alkoholu na určitých místech (což je např. v kompetenci NV i ROH), nejprve koncentrátů a pak i dalších alkoholických nápojů, zejména vůči osobám navyklým na jejich zvýšené požívání. Třeba je provádět současně s intenzivním protialkoholním, výchovně osvětovým působením, zejména prostředky protialkohol. zák. Ovšem ani tu zdaleka nestačí jen protialkoholní propagace, stejně jako nestačí individuální působení vůči některým jednotlivcům. Třeba zde zejména spojovat všechny složky, které mohou účinně a všestranně zakročit; je tedy nutný vyvážený, rovnocenný zásah do objektivních i subjektivních podmínek alkoholismu a jeho kriminality. Není-li tomu tak, apeluje-li se jen na subjektivní složku, není boj proti alkoholismu veden materialisticky, nýbrž spíše idealisticky (výchovou a osvětou ke střídmosti) a jeho výsledky nebudou uspokojivé.

Začátek rozbití začarovaného kruhu je tedy již v omezování výroby a spotřeby alkoholu.

III. PREVENTIVNÍ PŮSOBNÍ NA ZMĚNU PSYCHIKY ALKOHOLIZOVANÝCH OSOB

Podstata řešení nebezpečných projevů alkoholismu spočívá dále v *současném* soustředování pozornosti na nejbližší (a zároveň i nejvzdálenější) *subjektivní článek řetězu* — psychiku alkoholizovaných osob. To je možné ovšem jen tím, že se odhalují subjektivní i objektivní (viz kapitola 1) podmínky, které psychiku pijáka deformovaly, resp. dále deformují, že se odstraňují základní konfliktní situace, které vedly k pití, a záměrně se vytvářejí příznivé subjektivní i objektivní podmínky, které by nově formovaly a přivodily žádanou změnu jednostranně záporně zaměřené osobnosti alkoholika.

Tato změna je však možná jedině *vyhrocováním* rozporů mezi nebezpečnými projevy opilce a společností, nikoli jejich zahlazováním. Vždyť smířlivost a tolerantnost naopak vede k uchovávaní i k posilování pijáckých návyků a zlovyků. Právě lidé i kolektivy, vyznačující se živelností, projevují nechuť vyhrocovat rozpory a dávat jim formu zásadního sporu. Kolektiv, který trpí, neodstraňuje nebo odstraňuje jen polovičatě nebezpečné projevy opilosti na pracovišti či v okolí bydliště a nevyužívá možností, které tu dává socialistické zřízení, brzdí postup vpřed.

Hlavní je proto neustálé narušování jednoty nebezpečných návyků opilosti tím, že se trpělivě odstraňují ty rysy charakteru alkoholizovaných osob, které ohrožují jejich kladný vztah ke společenskému prostředí, především k druhým lidem, a že se všemožně podporují některé kladné rysy jejich povahy. Osoby se sklony k nebezpečnému opíjení si pak musí samy vnitřně řešit nové rozpory, vyplývající ze souhrnu takového působení, pokoušet se o jejich překonání, a tím navozovat příznivé změny své psychiky. Musí si uvědomit, že mezi jejich nebezpečným opíjením a společností

českými požadavky vzniká stále otevřenější konflikt, který bude mít tendenci stále se prohlubovat i vyřazovat je z normálního společenského sociálně pracovního kontaktu (což opět vytváří jako v začarovaném kruhu další důvody k opíjení).

Objasňovat opilci jeho postavení, zbavovat ho iluzí podle potřeby i prostředky radikálnějšími tak, aby se naučil přiměřeně hodnotit svou situaci i sebe sama — je proto důležitým preventivně výchovným úkolem odborných složek i kolektivů. Předpokladem uspokojivého vývoje střetu mezi společnostmi a nebezpečným opilcem bude tedy konkrétně dokázat opilci, že rozhodující tu nejsou požadavky jeho osoby, ale normální, mnohdy i náročné požadavky objektivní společenské skutečnosti, kladené na jednotlivce v pracovním, rodinném a vůbec společenském prostředí. Těmto požadavkům se musí přizpůsobit. Záleží ovšem i na povahových vlastnostech opilců, na síle „odporu“ vůči společnosti, na síle pijáckých návyků, na zvážení vhodného vlivu kolektivu v konkrétním případě apod.

V procesu střetu opilce s měnícími se společenskými podmínkami se staré návyky spojené s opilstí mnohdy obnovují i v návycích nových, důležitější však tu je moment *rozdílu*, který vzniká mezi starým a novým způsobem života. Ten je třeba především v procesu preventivního působení objeovovat a rozvíjet.

Proto „radikální“ řešení vztahu mezi nebezpečným opilcem a společností, které chce staré formy života jen „zničit, odhodit“, např. systematickým ukládáním trestů, nikoli je dialekticky překonávat dokonalejšími, přiměřenými, komplexními a trvalejšími metodami působení, je nezralé a nemůže přinést trvale kladné výsledky. Otázky doby a forem působení závisí na charakteru pijáckých vlastností, na něž chceme komplexně a adresně působit. Podstatou skutečné změny psychiky pijáka a hluboká změna v jeho chápání společenských vztahů i celého jeho dosavadního systému nezdravých představ, názorů a zvyklostí; piják sám musí dojít k přesvědčení o nutnosti změnit svůj dosavadní způsob života; jen tak může dosáhnout, aby jeho chování odpovídalo skutečností objektivní reality. To vše ovšem vyžaduje mnoho času, trpělivosti i poctivé snahy pomoci ze strany společnosti a velké vypětí sil nebezpečného alkoholika. Vzniká tu celá řada problémů, jež vyžadují pomoci a řešení vztahujících se např. k nutnosti dalších změn v objektivních rodinných a pracovních podmínkách existence měnícího se pijáka či alkoholika.

Je to např. posilování rodinných vztahů ze strany jeho ženy, posilování důvěry v jeho pracovní zručnost i odpovědnost apod. Vždyť hlavní příčinou, proč se zejména nebezpečný alkoholik tak těžko mění, je jeho hmotná vázanost na navyklých podmínkách, které hrály základní roli při vzniku nebezpečného opíjení a dosud v jeho psychice převažují.

Pro prevenci platí tu proto základní zásada, že působení, vliv objektivních kladných podmínek na vyhraněnou osobnost opilce musí být co možná trvalé, důrazné, důsledné, hluboké i přiměřené subjektivním podmínkám

takové osobnosti. V konkrétním případě jde především o to, odhalit, analyzovat nejzávažnější a nejtypičtější konkrétní podmínky a jejich rozporné vztahy, které nebezpečný charakter určitého projevu opilosti vytvářely či vytvářejí, a zvolit tomu adekvátní prostředky prevence.

IV. SPOLEČENSKÉ SLOŽKY PREVENCE V KOMPLEXNÍM BOJI PROTI ŠKODLIVÝM DŮSLEDKŮM ALKOHOLISMU

Lze je u nás shrnout do tří hlavních skupin:

a) Zdravotní orgány bojující především léčebnými prostředky. Proti-alkoholní péči uskutečňovanou psychoterapií i medikamentózní léčbou (zejména stopetylem) slouží tu zařízení trojího druhu:

Protialkoholní záchytné stanice (ZS) zachycují pomocí VB a sanitní dopravní služby osoby ve stavu akutní alkoholní intoxikace, je-li ohroženo jejich zdraví, ohrožují-li své okolí nebo porušují-li veřejný pořádek; pak následují protialkoholní škola, péče PAP v místě bydliště, informování ZO ROH apod. Záchyt má z hlediska prevence význam evidenční, resp. počátku systematické protialkoholické péče. Průměrný roční záchyt asi 25 ZS s 300 lůžky činí asi 15 000 osob.

Protialkoholní poradny vyhledávají osoby (hlášené ZS, rodinnými příslušníky aj., úředními institucemi, 10 % přichází dobrovolně), u nichž pití alkoholu se projevuje rušivě po stránce zdravotní nebo společenské, provádějí léčebnou péči a zabývají se osvětovou protialkoholní činností (§ 13 protialkohol. zák.). V ČSSR je asi 200 PAP jako složek psychiatrického, neurologického či interního oddělení OÚNZ a asi 65 000 v nich evidovaných alkoholiků.

Konečně existuje *ústavní léčení protialkoholní* jak dobrovolné, tak nucené na základě výměru rady ONV na návrh PP, či ochranné léčení, o němž rozhoduje soud (srov. zejména § 13, odst. 2 protialkohol. zák. a § 72 tr. zák.). V ČSSR funguje asi 18 protialkoholních oddělení při psychiatrických klinikách a psychiatrických odděleních KÚNZ, a při psychiatrických léčebnách.⁷⁾

b) Do druhé skupiny patří *ostatní státní orgány*, zejména NV, soudy, prokuratury, orgány Bezpečnosti a Sbor nápravné výchovy, používající vedle preventivně výchovných, administrativních, kontrolních, technických aj. prostředků i speciálních donucovacích prostředků (represe, nucené léčení).

Národní výbory řídí, sjednocují, usměrňují a kontrolují v obvodu své působnosti preventivní boj s alkoholismem a jeho nebezpečnými projevy pomocí všech ostatních složek, včetně spolupráce se společenskými organizacemi.

⁷⁾ Podrobně cit. Skála, Alkoholismus, str. 119 až 161; týž, Organizace a metodika boje proti alkoholismu, SZN 1957, i Doležal a kol., Hygiena duševního života, MME, Orbis 1961, str. 324 a násl.

Řídí zejména kulturní, osvětovou, přednáškovou protialkoholní činnost, distribuci alkoholických i nealkoholických nápojů, dohled nad dodržováním všech protialkoholních předpisů, zřizují protialkoholní zařízení (srov. zejména § 4 protialkohol. zák.) a poskytují možnosti kulturního odpočinku, sportu, rekreace apod.

Národní výbory ustavují též základní články komplexní protialkoholické prevence — *protialkoholní sbory* (PAS) krajské, okresní, popř. i místní a městské (§ 5, odst. 1 protialkohol. zák.), které zajišťují základní jednotné vedení, koordinaci a komplexní zvládnutí protialkoholního boje jak státními orgány, tak společenskými organizacemi, a to místně i celostátně (§§ 3, 5, 6 protialkohol. zák.).

Jejich činnost řídí *Ústřední protialkoholní sbor* (ÚPAS) při ministerstvu zdravotnictví, který vypracovává komplexní pracovní plány, vycházející z celostátní krajské i okresní problematiky, popř. i z výsledků a zkušeností práce protialkoholních komisí na závodech, a zajišťuje koordinaci všech složek tohoto boje v celostátním měřítku. Jejich realizaci pak uskutečňuje především prostřednictvím orgánů krajských, okresních, místních (městských) PAS, složených z pracovníků příslušných zainteresovaných složek, kteří jsou členy těchto sborů (§§ 3, 5 protialkohol. zák.).

Jsou to např. pracovníci zdravotnického odboru, odboru pro vnitřní věci, VB, soudů, prokuratur, i odboru dopravy, pracovních sil, školství a kultury, zástupci ROH, ČSM, ČSČK aj., podle místních potřeb. V kraji, okrese, místě či městě má tak fungovat desetičlenný až patnáctičlenný protialkoholní sbor (tedy celkem asi 2—3 tisíce pracovníků mimo dalších aktivistů).

Vhodné formy takového spojení se vytvářely již v padesátých letech v závodech (resp. v obcích a městech v rámci komisí pro ochranu veřejného pořádku, v armádě zdravotničtí aktivisté apod.). Byly to komise pro boj s alkoholismem. V Blansku např. tato komise provedla veřejné zasedání s alkoholiky v závodě (z materiálu ÚPAS). Také manželky opilců mohou lépe hájit zájmy své rodiny, získaly-li podporu těchto komisí a za ingerence ROH, vedení závodu. Vyplácení platu možno např. provádět přímo do jejich rukou podle § 13 protialkohol. zák., mohou dosáhnout nuceného léčení manžela apod.

Úkolem sborů je konkrétní komplexní boj s alkoholismem i koordinace ostatních složek, sleduje tedy *všechna* protialkoholní opatření pomocí lékařských, administrativních, technických, preventivně výchovných i soudních⁸⁾ aj. prostředků (§§ 2, 3 protialkohol. zák.).

Národní výbory mohou v boji proti nebezpečným projevům alkoholismu využívat i *jiných organizací a institucí*, které v jeho rámci pracují: tak

⁸⁾ § 2, písm. g) protialkohol. zák. hovoří ne zcela jasně o postihu provinilých osob podle příslušných zákonů jako o prostředku boje proti alkoholismu. V § 3 se však hovoří o tom, že ÚPAS koordinuje, sleduje, popř. kontroluje všechna protialkoholní opatření a § 5 uvádí u složek podřízených ÚPAS, že tyto koordinují a zabezpečují úkoly v boji proti alkoholismu (tj. i proti jeho společensky škodlivým důsledkům, včetně trestné činnosti).

např. občanských výborů, výborů žen (mnohé mají eminentní zájem na tom, aby jejich muži, dospělejší děti nepili; jejich přímé zapojení jako aktivistek komisi pro ochranu veřejného pořádku by mohlo být velmi účinné); dále VB, PSVB (tu zejména se zaměřením na místo bydliště), místních a závodních složek společenských organizací, především ROH a SSM apod.

Preventivní činnost soudů je zaměřena na společensky nebezpečné projevy opilosti. Na základě projednávání takových případů vyvozují z nich právní důsledky i využívají materiálu projednávaných věcí k podnětům (signalizaci, viz § 134 tr. z.) pro intenzivnější, širší preventivně výchovné působení, event. ve spolupráci s výše uvedenými složkami.

Význam preventivní činnosti prokuratury v boji s nebezpečnými projevy opilosti je nejen ve vyšetřovací činnosti těchto případů (na kvalitě a šíři vyšetřené věci úzce závisí další preventivní činnost), ale i v instituci všeobecného dozoru, uskutečňovaného zejména metodami prověrek a průzkumů, které z hlediska dodržování socialistické zákonnosti (protialkohol. zák., dopravních aj. služebních předpisů) mohou účinně přispívat v tomto boji. Důležitým prostředkem k zjednání nápravy může zde být i upozornění a protest prokurátora.

Pro Veřejnou bezpečnost je charakteristické, že se stává (spolu s PSVB a PSDI) stále více orgánem prevence, což plyne z toho, že bojuje proti kriminalitě bezprostředně a přímo v terénu. Vzhledem ke své znalosti místních poměrů (kde a jak se opilci scházejí, kdo nalévá mladistvým apod.) i znalosti nebezpečných opilců (např. těch, kteří mají sklony k výtržnostem, recidivitě apod.), mohou ve spolupráci s ostatními vyjmenovanými složkami účinně pomáhat v řešení místní problematiky alkoholismu.

U Sboru nápravné výchovy je z hlediska prevence nebezpečných projevů alkoholismu naléhavá zejména spolupráce s uvedenými preventivními složkami již během výkonu trestu a zvláště po výkonu trestu (významná je v tomto směru např. spolupráce NVÚ [nápravně výchovných ústavů] s protialkoholními odborníky při realizaci projektu léčení alkoholiků již v průběhu výkonu trestu OS).

Základní význam má zde řádné pracovní zařazení propuštěného a další, popř. i dlouhodobější preventivní působení (dohled aj. formy protialkoholní či léčebné evidence).

c) Do třetí skupiny patří společenské organizace pracujících (zejména ROH, SSM, ČSČK, Svazarm), dále vedení podniků, závodů, škol aj. (srov. např. § 4, odst. 2 protialkohol. zák.).

Tyto orgány spolupracují se státním aparátem v preventivním boji s nebezpečnými projevy alkoholismu. Přest. zák., protialkohol. zák. i tr. zák. a tr. ř. jim tu vymezují široké pole působnosti: mají vytvářet správné veřejné mínění, projednávat nebezpečné projevy alkoholismu v kolektivu, popř. na schůzích společenských organizací, všimnout si zaměstnanců-alkoholiků, hovořit s nimi a dbát o přísun nealkoholických nápojů, zejména do tzv. horkých provozů, teplých nápojů do tzv. studených provozů apod.

1. *Prostředky prevence* používané ad IV. uvedenými hlavními společenskými a státními složkami v boji s nebezpečnými projevy alkoholismu lze shrnout do tří hlavních skupin (jak lze dovodit i z protialkohol. zák.):

a) Preventivně výchovné *prostředky všeobecné povahy*, typické pro většinu složek prevence zejména z řad nejširších pracujících mas, jsou zaměřeny především na ovlivnění *subjektivních podmínek* nebezpečných projevů alkoholismu, zejména pak z řady pijáků a alkoholiků. Základní význam pro jejich účinnost má rozlišovat, *komu* jsou adresovány. Mohou být:

aa) jednak *masového dosahu*, adresované širšímu, obvykle neurčitému okruhu osob (výchovné působení, protialkoholní přednášky, besedy, protialkoholní osvěta tiskem, rozhlasem, televizí apod.), jednak

bb) *dosahu individuálního*; tím je míněno konkrétní působení, zásahy a zákroky vůči alkoholizovaným jednotlivcům ze strany kolektivu nebo jím pověřených osob (např. dohled nad alkoholiky a nebezpečnými pijáky, zejména těmi, kteří se již dopustili závažnějších protisociálních činů).

Zvláště třeba zdůraznit význam politickovýchovného působení a morálky formou morálního nátlaku, odsudku kolektivu, vytváření veřejného mínění nepřátelského nebezpečným projevům alkoholismu apod. Význam působení pomocí sdělovacích prostředků⁹⁾ přednáškami, besedami i na osoby se sklony k nebezpečnému opíjení je v tom, že mobilizují veřejné mínění; musí však být vždy nutně doplněny dalšími, zejména individuálně zaměřenými prostředky tohoto boje, léčbou, dohledem apod. Vyskytují se totiž dva extrémy, podlamující účinný preventivní boj:

Jeden klade důraz na všeobecné prostředky masového dosahu a opomíjí nutnou souběžnou, hlubokou individuální konkrétní prevenci. Ukazuje se např., že pouhé přednášky a besedy o alkoholismu a jeho škodlivých důsledcích mají malý preventivní dosah a zejména se jich neúčastní ti, jimž jsou především adresovány — pijáci a alkoholici.

Druhý se naopak soustředí jen na několik velkých případů, např. jen na to, jak převychovat určité mladistvé delikventy — členy party opilců, a nevyužívá těchto příkladů k všeobecnému masovému preventivnímu působení. Neprojeví-li se úspěšné výsledky, ač věci bylo věnováno tolik péče, vede to ke ztrátě iniciativy a k podceňování širší prevence vůbec.

b) Preventivní prostředky *speciálnější povahy* (lékařské, pedagogické, technické, organizační, kádrové aj.) jsou užívány podle okolností případu oběma základními složkami preventivního boje — jak kolektivy pracujících a jejich organizací, tak orgány a institucemi státního aparátu; zvyšuje se tu i význam nepřímého působení a prostředků „neosobního“ rázu.

⁹⁾ Tyto moderní prostředky masového působení jsou však dosud mizivě využívány pro účely protialkoholního boje; např. v tisku bývá průměrně 10 až 20 zmínek (výjimečněji článků) o alkoholismu v celém kraji ročně (ZÚPS č. 1/1961); podobně je tomu i se závodními časopisy a vesnickými novinami.

Charakteristické jsou zde konkrétní dílčí zásahy speciálnějsími prostředky, zaměřené k odstraňování objektivních podmínek, jež umožňují či usnadňují vznik nebezpečných projevů opilosti, a na přímé vytváření podmínek nových, jež znemožňují či znesnadňují jejich vznik (např. nová technická zařízení v dopravě).

c) Patří sem i prostředky *speciální*, určené k preventivní činnosti hlavně odborných složek státního aparátu (např. VB, pokud jde o kriminální techniku a taktiku, všeobecný dozor prokuratury, dobrovolné i povinné léčení apod.).

Z prostředků *speciálnějsí povahy* zajímají nás hlavně účinná opatření rázu

- *národohospodářského*, především již v oblasti omezování výroby, distribuce a přímé spotřeby alkoholu a jeho propagace; zvyšování jeho ceny, nahrazování koncentrátů lehčími alkoholy – pivem, vínem nebo nealkoholickými nápoji v dostatečném množství, zejména v určitých oblastech, na určitých místech a při určitých příležitostech;
- *kádrového*, např. zamezování určitého živelného soustřeďování deklasovaných, demoralizovaných živelů a osob se sklony k nadměrnému pití na významnějších pracovních úsecích (dolech, hutích, velkých stavbách apod.), potírání alkoholismu a vyvozování důsledků z absence, rozkrádání v souvislosti s nadměrným pitím;
- *organizačně administrativního*, např. omezování či zákaz výčepu alkoholu v určité době a na určitých místech (nádražích, kantýnách) a dohled nad takovými místy, organizování protialkoholních akcí, zákaz čepování osobám podnapilým, mládeži, řidičům, spolu se zaměřením pozornosti VB, PSVB, komisí pro ochranu veřejného pořádku, společenských organizací na kontrolu dodržování těchto opatření, zlepšení evidence nebezpečných pijáků či alkoholiků;¹⁰⁾
- *technického*, např. opatření k odhalování i zamezování možných nebezpečných následků opilosti především na úseku bezpečnosti práce a v dopravě;
- *lékařského*, hlavně vybudování účinně fungující sítě protialkoholních institucí pro nucenou i dobrovolnou léčebnou péči o alkoholiky;
- *pedagogického*, zejména zvýšení dohledu nad některými opilci, nad *večerními zábavami* mládeže, odstraňování špatných příkladů rodičů a širšího okolí (např. alkoholiků na pracovišti, kteří stále něco oslavují a provokují k pití), důsledného pranýřování nebezpečných výstřelků alkoholismu na nástěnkách, v rozhlasě, na schůzích;

¹⁰⁾ Vliv alkoholu nebývá totiž mnohdy patrný ani ze soudních spisů, zprávy o poště apod. Nevidí se pak souvislost mezi různými maléry opilců. Význam boje s nebezpečnými projevy alkoholismu si však zaslouhuje určitou evidenci ve spisovém materiálu, zejména u trestných činů i provinění ovlivněných alkoholem, a to s vyznačením navržených či učiněných opatření. Umožnilo by to zejména důkladnější kontrolovat výsledky převýchovy opilce, informovat další pracoviště či bydliště, aby se tam s prevencí nezačínalo vždy znovu.

- *kulturního*, zejména v místech, kde se nadměrně pije, a zaměření tohoto působení na určitý okruh osob, aktivizace závodních klubů, zájmových kroužků, ROH, SSM, Svazarmu apod.; jakož i
- *kontrolního*, hlavně důsledná kontrola nepříznivých místních, osobních i časových okolností za pomoci zainteresovaných složek, např. PSVB, SSM aj.

d) Do oblasti prevence náleží i výchovné a represivní prostředky *orgánů činných* v trestním řízení, vyjadřující nejostřejší odsudek chování opilce společností formou trestů aj. opatření. Svou podstatou jsou pouze zvláštní formou prostředků uvedených výše pod sub a) a zejména b), k nimž se svým specifickým způsobem přimykají, či pokud jejich obsahem jsou podněty těchto orgánů ke konkrétním opatřením pomocí speciálnějších prostředků prevence (např. §§ 184, 185 tr. ř.).

Soudy, NVÚ bojují ovšem i vlastními specifickými represivními prostředky prevence: pohružkou trestů, ukládáním trestů a jejich výkonem (srov. § 2 tr. zák.), zejména tam, kde předchází prostředky prevence již nedostačující anebo kde je třeba citelně v zájmu zvýšení jejich preventivně výchovné síly a účinnosti je doplnit a kombinovat specifickými soudními prostředky.

2. Působení, vliv *společných orgánů, organizací i kolektivů* a jimi zvolených preventivních opatření a prostředků bude účinné, bude-li vycházet z dobré znalosti alkoholizovaných osob, jejich životopisů a sklonů, sledovat alespoň po určitou dobu, jak preventivní opatření včetně trestů a ochranného léčení na ně působily, a pomáhat jim překonávat obtíže zejména v pracovním prostředí. Musí ovšem zároveň směřovat k důslednému potírání zjištěných nedostatků a odstraňovat nepříznivé životní podmínky a podněty k pití v prostředí bydliště i pracoviště.

Nesmí tu jít ovšem jen o ojedinělé trestní stíhání, ale o soustavnou kontrolu nad podezřelými místy či jednotlivci.

3. Pro činnost společenských složek a jimi používaných prostředků proti nebezpečným projevům opilosti těžko ovšem vytvářet konkrétní šablóny. Lze však shrnout některé *zásady preventivní činnosti*, jak vyplývají z předchozích výkladů a jak se rýsují z naší praxe:

Zásada komplexnosti, kterou zdůrazňuje i vládní nařízení č. 2328071/1956 i preambule protialkohol. zákona, znamená, že je třeba působit souběžně všemi potřebnými způsoby a prostředky na všechny hlavní příčiny a podmínky, z nichž tato kriminalita vzniká. To vyplývá již ze složité podstaty daného jevu, ovlivňovaného dlouhodobě širokou škálou nepříznivých životních podmínek opilce i z úpornosti a zakořeněnosti nebezpečných projevů opilosti. Nejde tu obvykle o izolované projevy nebezpečné opilosti samé, ale o projevy poruchy vztahů člověka k vnější skutečnosti.

Z hlediska prevence nebezpečných projevů alkoholismu je zde prakticky významný závěr, že takový účinek se dostaví i tehdy, neznáme-li všechny podmínky (vnější podněty) vzniku nebezpečné opilosti, či působení na ně ani neuplatňujeme; rozhodující je, že působíme na základní *komplex* těchto nepříznivých podmínek.

Uplatnit tuto zásadu v praxi vyžaduje, aby působení různých složek podle povahy konkrétního typu nebezpečné opilosti bylo co možná všestranné a úplné, aby tedy např. na ochranné *lечение a činnost* NZ navazovalo působení další složky, např. patro-nát kolektivu, tak, aby nevznikalo vakuum, které by bylo živnou půdou obnovování starých zvyklostí a sklonů k nebezpečnému opíjení; takové působení musí se ovšem prodlužovat a trvat tak dlouho, dokud nedojde k úplnému překonání starých tendencí.

Není však tu žádoucí extrém zejména u případů mladistvých, spočívající v přehánění všemožné péče a kontroly až k mentorování, protože může mít opačné preventivní účinky, než jaké se sledovaly. Toto nebezpečí ovšem zatím nehrozí. Zájem společen-ských složek (ROH) o takový obtížný a náročný postup je totiž dosud malý.

Z hlediska komplexnosti a trvalosti při vytváření kladných podmínek společenského vlivu právě v nejnebezpečnější době vzniku a průběhu pi-jáctví může mít význam též využití doby základní *vojenské služby*.

Základem všeobecné prevence zde bude zabezpečit, aby ihned po nástupu základní vojenské služby byli podchyceni ti, kteří již nadměrně pijí a příp. se již dopustili trestných činů v nebezpečné opilosti, a aby byl zajištěn účinný výchovný vliv na ně např. pomocí zdravotnického aktivisty. To ovšem závisí na vystižených charakteristi-kách branců, zasílaných útvarům prostřednictvím NV, příp. i na informacích rodičů, orgánů protialkoholního boje apod. Včasná informovanost zde totiž znamená i včasnou individuální péči, neboť doba vojenské služby je přece jen časově omezena. Převý-chovu takových osob umožňují pak příznivé podmínky, jež možno v průběhu vojenské služby realizovat, jako soustředění politického, kulturního, sportovního, výchovného i kázeňského vlivu, spolupráce s útvarovým lékařem a jeho pomocníky — zdravotnic-kými aktivisty; to vše přispívá k vytvoření lepších subjektivních podmínek při pře-chodu takových osob do občanského života.

K realizaci principu komplexnosti náleží i návaznost místního a časového působení základními celospolečenskými úkoly boje s kriminalitou; jinými slovy jde tu o neustálé spojování *celospolečenské* problematiky s proble-matikou *místní*.

Tak např. závažné dopravní nehody mohou být z místního hlediska časově spíše ojedinělé (žádné nebo jedno usmrcení a několik těžkých poranění ročně v okrese), zjištěný fakt však nesmí vést k tomu, že by místní orgány podceňovaly neustálou širokou prevenci na tomto úseku.

Nedodržování této zásady, ojedinělé, náhodné, živelné projednávání vel-kých případů, stejně jako nevýrazné projednávání jen případů drobných, bez jejich spojování s širšími souvislostmi, zapadne, mine se generálně preventivním účinkem, který by se jinak — v řetězu plynulého a plánovi-tého působení — násobil.

Z hlediska této zásady je hrubým nedostatkem praxe, že jednotlivé složky i opatření na sebe nenavazují, výchovné působení je nedostatečné a pře-rušované, nepůsobí trvale a tak dlouho, jak je zapotřebí.

b) Se zásadou komplexnosti je spjata zásada *koordinace a specializace* složek boje s nebezpečnými projevy opilosti, je řešena v hlavních rysech zmíněným vládním usnesením v protialkohol. zák. Jde v podstatě o vhodné

rozdělení základních úseků prevence mezi jednotlivé společenské složky, o vhodnou náplň jejich práce s *vymezením hlavní odpovědnosti a kontroly*.

Z této zásady vyplývá především požadavek *účelného spojování jednotlivých článků* (složek) boje s nebezpečnými projevy opilosti, neboť umožňuje výraznější a hlubší působení. Z analýzy příčin a podmínek vzniku nebezpečných projevů opilosti plyne, že specifický vliv společenského působení — kladného i záporného — se uplatňuje od rodiny přes školu, pracovní kolektiv, okolí a společenské organizace až ke státním orgánům, jež mohou uplatnit nejostřejší zásahy formou soudní represe. Základem účinného působení na opilce musí být především nejnižší a jemu nejbližší články společenského řetězce — rodina, spolupracovníci apod., které mohou být zdrojem trvalého, hlubokého a neustálého působení. Aby však jejich vliv byl dostatečně účinný, zbavený živelnosti, třeba ho *spojovat* s autoritou a podporou vyšších článků řetězu, a to podle povahy úpornosti, opakovanosti i nebezpečnosti konkrétních projevů opilosti.

Tak např. manželky nebo matky nebezpečných pijáků, které mají největší osobní zájem na svých mužích a synech, možno organizovat u některé složky prevence v rámci činnosti protialkoholních zařízení (PAS, PAP apod.) či komisí protialkoholních, pro ochranu veřejného pořádku¹¹⁾ apod. Z praxe však jsou bohužel známy spíše případy opačné, např. že manželka opilce se nedovolá ani na pracovišti, ba dokonce ani u VB (viz Mach, Moural, Nutná obrana, Socialistické soudnictví, str. 289).

Účelné spojování činnosti různých složek ovšem neznamená stav, kdy odpovědnost mají všichni a nikdo. Naopak, každá složka na základě vlastní iniciativy se má důsledně starat o ono vytváření příznivých či odstraňování nepříznivých podmínek, k nimž dala na podkladě své kompetence podnět. K prohloubení prevence mohou též přispět i další složky, budou-li mít spoluodpovědnost na základě různých podnětů — nařizovacích, kontrolních, výkonných (např. soud na základě signalizace, vedení závodu, jemuž bylo signalizováno, a protialkoholní komise v závodě, která opatření provádí). Tím se totiž preventivní účinky znásobí: může docházet i ke zdravému, konkrétně různě zaměřenému *střetu kompetence* jinak samostatně spoluodpovědných a spolupracujících složek, a tím i ke stupňování celkové iniciativy.

Také *kombinace* současného působení více složek (nižších i vyšších), zejména těch, které mají k určitému typu prevence blízký vztah (např. spolupráce aktivistů protialkoholních komisí závodů s pedagogy a psychiatry prohlubuje a rozšiřuje dosah preventivního vlivu, je-li zde ovšem účelná a účinná koordinace jejich činnosti. Odpovědnost každé z nich je pak určena povahou jejich vztahu k určitým projevům alkoholismu.

¹¹⁾ V historii se takové řešení vyskytlo v minulém století v USA v době relativně pokrokového vývoje kapitalistické ekonomiky. Ženy (především manželky a matky, organizované tehdy hlavně teology) tu výrazně přispěly k obrovskému poklesu alkoholismu, rozšířenému v důsledku předchozích válek i jiných skutečností (viz Baer, Der Alkoholismus, Berlin 1878, s. 388).

Např. PAS odpovídají za funkci protialkoholního boje na celém úseku, na rozdíl od příslušného orgánu zdravotního zařízení, který odpovídá za léčbu alkoholiků, ale nevyvozuje důsledky např. při pracovní absenci zapříčiněné opilostí, to spadá do kompetence vedení závodů a orgánů ROH.

V této souvislosti je důležitý požadavek, aby vyšší nebo speciální odborné orgány tohoto boje, jejichž preventivní působení je místně či časově přece jen omezenější, vhodně *předávaly* své speciální zkušenosti nižším článkům, které je mohou trvaleji, všestranněji i účinněji využívat (např. metody a zkušenosti lékařů, psychiatrů, psychologů v tzv. laické psychoterapii).

c) Dále je významná zásada *gradace* v preventivních prostředcích, od prevence k represí; platí tedy princip priority prevence před represí.

Vyplývá z předchozích výkladů a z obecných zásad, že trestní represe se uplatňuje teprve tehdy, když ostatní prostředky selhávají. Např. opakované případy podnapilosti při příchodu do práce a v práci možno ještě řešit přímým projednáním v pracovním kolektivu nebo na schůzích ROH, v závodním tisku, karikaturou apod.

Domyšlení zásady *gradace* znamená, že je-li radikálnější zásah nutný, má být jen výchozím podnětem, nárazem na psychiku opilého, jehož může být příznivě využito k uskutečňování dalších pozvolných výchovných a léčebných opatření ke změně osobnosti nebezpečného pijáka. Takový zásah se proto nikdy nesmí zvrhnout v pouhou izolaci nebezpečného opilce od společnosti, jak se často dělo. Vždyť právě v nejzávažnějších případech zakořeněné nebezpečné opilosti jen správně uplatněná kombinace radikálního zásahu s následujícím dlouhodobým vlivem kladných podmínek, odpovídajících dlouhodobě podmíněnému vzniku záporných psychických rysů opilce může vést k jeho skutečné převýchově a vyléčení.

d) Z rozboru předchozích zásad konečně vyplývá, že preventivní působení vůči nebezpečným projevům opilosti může být účinné jen tehdy, je-li *individuálně konkrétně zaměřeno*, je-li *neformální, hluboké, trvalé a důsledné* a je-li vedeno skutečným lidským zájmem pomoci.

Každá z uvedených společenských složek a institucí má volit ty prostředky prevence, které jsou *přiměřené k jejich specifickým možnostem a podmínkám*. Hledání a využívání prostředků prevence musí proto vycházet z reálných možností té či oné složky.

Volbu preventivních prostředků třeba rovněž *přizpůsobit povaze případu*; preventivní činnost sama nesmí upadnout do šablonovitosti a formálnosti. To ovšem vyžaduje rozmanité taktiky i taktu v přístupu k individuálním případům nebezpečné opilosti. Zejména je nevhodné, vzbudí-li se u alkoholiků dojem, že jsou vlastně jen formálně kontrolováni, omezováni a napomínáni. Takový přístup nejen nepostačuje, naopak vede k nežádoucím důsledkům. Účinné působení na změnu psychických vlastností opilce vyžaduje použití náročných a často složitých metod. Vycházet je však nutno z elementárního poznatku, že nejhorším nepřítelem je tu nevšímavost, nezájem okolí a pracoviště o takové případy, formálnost preventivně výchovného působení a byrokratické vyřizování případů.

Požadavek důsledného, opravdového a neformálního používání preventivních prostředků vychází z myšlenky, že záleží i na samotných pracujících, aby správně rozlišili kladné a záporné faktory, vedoucí k nebezpečným projevům alkoholismu v jejich pracovních kolektivech a podle toho zvolili prostředky přiměřené povaze případu; vždyť na tom koneckonců závisí i vytváření zdravých poměrů, v nichž žijí a pracují.

Užitečné by bylo nepřipustit do práce podnapilé zaměstnance, resp. je z práce v takovém stavu odvolat, řešit orgány ROH či vedením závodu adresně různě neblahé jevy způsobené či spojené s alkoholismem, jako je absence, špatná pracovní morálka, nošení alkoholu na pracoviště a jeho prodej v kantýnách a jídelnách závodů nebo v jeho blízkosti, zabývat se i různými „oslavami“ v pracovní době, rozbíjet pijácké party, izolovat starší pijáky-dělníky od mládeže, netrpět pití na ubikacích, zejména v učňovských střediscích a domovech a důsledně vymáhat náhradu škody způsobené opilým zaměstnancem, popř. vyvozovat z toho i důsledky pro uplatňování nároků nemocenského, úrazového, invalidního pojištění. Bylo by na místě netrpět rovněž neplnění povinností vůči rodině a dětem ze strany opilce a důsledně trestat i drobná výtržnictví, urážky, rvačky, rušení veřejného klidu, drobná poškozování věcí či nehody na pracovišti zaviněné alkoholem.

Ukáže-li se při projednávání takových případů, že určitá pohostinství, kantýny apod. nedodrží zákaz prodávání lihovin např. učňům, je právem i povinností příslušné složky, resp. kolektivu závodu důsledně zakročovat a vyvozovat i další opatření v řetězu zjištěných skutečností, či iniciativně přenášet získané poznatky na vedení závodu, organizace, školy apod.

Požadavku důslednosti, opravdovosti a neformálnosti je cizí i takový přístup, který se zaměří na jeden velký případ¹²⁾ a který ponechává devět případů z desíti stranou.

Např. u mnohokrát trestaného chuligána opilce se učiní vše, od jeho zařazení do práce, která by mu vyhovovala, až po umožnění vyššího vzdělání. Selže-li případ — a to se stane pravděpodobněji než u ostatních devíti běžných, méně nápadných případů, působících však více škod — slouží to pak zhusta jako argument proti takové trpělivé — leč „zbytečné“ preventivní práci.

Platí tedy, že drobná, trpělivá, konkrétní práce s lidmi, kteří se nebezpečně opíjejí, individuální péče o jejich obtíže a pomoc kolektivu při odstraňování překážek, které se jim stavějí v cestu, je základem prevence všech složek na tomto úseku. Naproti tomu odtrženost pouhého administrativně právního působení od působení společenského může vést k nežádoucím výsledkům.

Často i pouhé „maličkosti“ mohou rozhodovat o výsledku preventivního boje, např. změna vztahů spolupracovníků k opilci, popř. i jeho zařazení

¹²⁾ Toto varování ovšem nemíří na případy, kdy expert (lékař, psychiatr) soustředí velkou snahu vůči zdánlivě ztracenému alkoholiku, protože při své znalosti věci vidí i tu naději. A naopak — pro laické prostředí může být mnohdy ztracený ten, kdo neumí vzbuzovat sympatie, a naději vidí u těch, kteří předstírají lítost a vzbuzují soucit (*Alcoholicus semper mendax*). Hlubší preventivní práce předpokládá proto spolupráci s expertem.

do drobných funkcí, do zájmového kroužku apod. Působení těchto zdánlivě odlehklých kladných podmínek může se v průběhu procesu převýchovy opilce ukázat rozhodujícím.

KAPITOLA ČTVRTÁ

Prevence nebezpečných projevů alkoholismu podle příslušných zákonných předpisů

I. ZÁSADY PREVENCE PODLE PROTIALKOHOL. ZÁK., TR. ZÁK. A DALŠÍCH SOUVISLÝCH PŘEDPISŮ

Nejvýznamnější legální prostředky k předcházení této kriminality lze shrnout do dvou hlavních skupin:

a) prostředky odborného zacházení, léčení, terapie, společenského působení, zaměřené především *preventivně výchovně* (některé prostředky protialkoholního, ale i přestupkového a trestního zákona, zahrnující např. i sféru společenské aktivity kolektivu pracujících a jejich preventivně výchovných možností a opatření); je zde převaha prevence výchovou, ale i léčením aj. zacházením (treatment) s různými typy nebezpečných pijáků, nad represí; a

b) jednak prostředky trestního práva jako nejostřejší prostředky státního donucení, zaměřené typicky represivně; jejich povaha je tedy spíše *preventivně represivní* (sféra soudní, ukládání a výkon trestů), tj. s převahou represe nad prevencí:

1. Účinné a vyvážené použití *obou základních prostředků* — výchovy, resp. léčení, represe — které především působí na změnu *subjektivních podmínek*, tj. na změnu obsahu psychiky opilce i na nazírání ostatních občanů — je ovšem nutno současně a rovnocenně spojovat se zásahy do *objektivních podmínek*, tj. s odstraňováním, neutralizací apod. typicky nepříznivých podmínek ovlivňujících psychiku opilce a vedoucích ke kriminalitě pod vlivem alkoholu, jakož i s vytvářením příslušných příznivých objektivních podmínek.

Zdůrazňujeme to proto, že soudní praxe dříve mnohdy přeceňovala zásahy do první, dokonce jen výchovné složky prevence, a to na úkor nerealistického podceňování její druhé, represivní složky. Tendence současné praxe jsou spíše opačné; obojí je však založeno — což je daleko závažnější — na opomíjení druhé nezbytné složky: širokých a hlubokých preventivních zásahů do nepříznivých objektivních podmínek vývoje nebezpečných projevů alkoholismu i odborných zásahů do jejich podmínek subjektivních (šlo by tu o institucionálně, organizačně i odborně zvládnuté různé kombinace trestu, výchovného působení, léčení aj. forem zacházení). Přitom s účinným (!) rozšiřováním sféry preventivně výchovné se zužuje sféra represe.

Správný poměr prvků prevence, represe a výchovy závisí ovšem na konkrétní situaci, na praktických výsledcích boje s touto kriminalitou, na daných možnostech společenských kolektivů, orgánů, organizací, institucí,

účinně řešit záporný, nepříznivě se vyvíjející vztah některých jednotlivců k ní.

Čím více se boj proti kriminalitě dostává ze sféry soudní, kde okruh prostředků je zaměřen typicky preventivně represivně, tím méně represivních prvků taková opatření obsahují; tím více však musí obsahovat preventivních objektivních zásahů do společenských podmínek a výchovných subjektivních momentů. Působení je tu širší, trvalejší, bezprostřednější i hlubší. Opominou-li se však zejména *současné* zásahy do *objektivních* nepříznivých podmínek a přecení-li se nadto ještě buď výchovná, či represivní složka prevence, může mít tato nevyváženost složek prevence naopak určitý nepříznivý vliv na rychlejší a příznivější vývoj boje s touto kriminalitou.

Prevence tedy zdaleka trestem nezačíná — to by prevencí ani nebyla — ale spíše trestem končí a zároveň znovu začíná: začíná novými preventivními a výchovnými opatřeními, zásahy do nepříznivých objektivních a subjektivních podmínek kriminality, k nimž projednání věci a uložení trestu či jiných opatření dalo nebo mělo dát podnět.¹⁾

2. a) Velikost, šíři a kvalitu postihu či jiných preventivních opatření vůči nebezpečným případům ohrožení společenských vztahů tedy určuje v podstatě nejen především závažnost, hloubka zřetězení subjektivních a objektivních podmínek a z toho plynoucí konkrétní míra nebezpečí, které společnosti ze strany opilců hrozí, ale v neposlední řadě i subjektivní podmínky ze strany společenských kolektivů.

Zejména vůči psychickým příčinám a podmínkám vytvářeným dlouhodobým vlivem podmínek opilcova života bude třeba uplatňovat déle individuálně a specificky zaměřené preventivní působení; naopak, čím bezprostředněji přecházejí podmínky v příčiny, tím více budou preventivní prostředky zaměřeny výchovně na určitý okruh lidí a zároveň především na odstraňování těchto konkrétních objektivních podmínek a podnětů vedoucích k projevům nebezpečné opilosti (např. striktní dodržování zákazu nenalévat řidičům před jízdou spolu s výchovnou propagandou v tomto směru).

b) Čím tedy nepříznivější a společensky nebezpečnější nutné rysy vztah mezi objektivními a subjektivními podmínkami vykazuje, tím také nutně mají být hlubší, trvalejší, komplexnější a pestřejší prostředky prevence, jimiž bude třeba neblahým důsledkům takto vytvořeného vztahu objektivních a subjektivních podmínek čelit.

Tento zdánlivě samozřejmý požadavek může být značný význam pro prevenci. Podtrhují-li trestní a s ním i související zákony význam prevence, která se bude perspektivně stále rozšiřovat a prohlubovat, plyne z toho, že zdaleka již nelze vystačit jen s formálně právním hodnocením věci.

Např. podnapilost, v níž bylo spácháno znásilnění, může být právně natolik málo významná, že bude popř. v rozsudku i opomenuta; z hlediska prevence však, zejména jde-li o sexuální úchylný typ opilce, může být rozhodující. Izolovaný čin, právně

¹⁾ Srov. blíže O. Novotný, O trestu a vězeňství, ČSAV, Praha 1967, zejm. část II.

označený jako znásilnění, tu z hlediska prevence může být jen podnětem k obvykle obtížnému preventivnímu postupu, který příslušné zákony mohou proto vymezit jen rámcově a všeobecně. Zvolený konkrétní právní prostředek (např. odnětí svobody) je jen daleko menším úsekem preventivních opatření, k nimž dá podnět příslušný orgán podle zmíněných zákonů, nebude-li se striktně držet jen formálně právní stránky věci.

c) Nejostřejší společenské prostředky postihu (prevence) pomocí trestního zákona mají zůstat vyhrazeny jen pro nejzávažnější a společensky nejnebezpečnější okruh případů, který má být:

- vymezen z hlediska zákonnosti co nej přesněji tak, aby soudní postih byl pokud možno úplný a důsledný, a tím i maximálně účinný a zároveň i kriminálně politicky únosný;
- aby trestní represe nebyla zde zbytečně přepínána, postačí-li a jsou-li také plně zajištěny účinné preventivní prostředky jiné, resp. mírnější (společenské působení), ale zároveň aby byla neodvratnou a pachatel pokud možno předem věděl, co ho čeká a jak bude společnost jeho delikt hodnotit;
- aby byly nutně zároveň a včas zaručený nejen účinné zásahy do subjektivních podmínek, nýbrž i rovnocenné zásahy do objektivních podmínek (viz výše).

II. VZTAHY MEZI PROTIALKOHOL. ZÁK., PŘEST. ZÁK., TR. ZÁK.

A TR. Ř. A NĚKTERÉ TRESTNĚ PRÁVNÍ A S NÍ SOUVISLÉ PROBLÉMY PREVENCE NEBEZPEČNÝCH PROJEVŮ ALKOHOLISMU

A. *Protialkoholní zákon* č. 120/1962 Sb. zák. usiluje o komplexní a koordinované řešení protialkoholní problematiky v našem právu²⁾ zejména na těchto zásadách:

a) vyslovuje povinnost *všech* státních orgánů (z našeho hlediska pak zejména NV, PAS, soudních orgánů) a *všech* společenských organizací (zejména ROH, SSM, JZD, ČSČK) aktivně bojovat proti alkoholismu (viz §§ 3, 4, 5, odst. 2 a 6 cit. zák.);

b) umožňuje [na podkladě ad a)] vést preventivní protialkoholní boj z hledisek daleko širších společenských zájmů — rodinných, výchovných, mravních, kulturních i hospodářských — a nikoli jen z hlediska zájmů zdravotních a zájmů na ochranu společnosti před bezprostředními nebezpečnými projevy opilosti, jak to spíše pojímal dřívější zákon (srov. zejména úvod zákona a jeho § 2, 5, odst. 1);

c) vyřešil postavení a činnost *protialkoholních sborů* (PAS), které koordinují, řídí i komplexně zabezpečují úkoly boje proti alkoholismu;

d) zakotvuje povinnost podrobit se na vyzvání určitých orgánů zkouškám *na určení alkoholu v krvi a v dechu* a povinnost alkoholiků dát se ošetřit

²⁾ Toto pojetí představuje významný rozdíl proti úzkému pojetí protialkohol. zák. č. 87/1948 Sb. zák., který však byl značným pokrokem proti zák. č. 86/1922 Sb. zák.

v protialkoholním zařízení, event. podrobit se *ambulatnímu i ústavnímu léčení* (srov. § 12); uvádí některé formy *léčení* alkoholiků a lékařského dozoru nad nimi v protialkoholních zařízeních; toto ustanovení rovněž navazuje na oblast soudní (nucené léčení podle § 13 cit. zák. na rozdíl od ochranného léčení § 72 cit. zák.);

e) umožňuje též *vyplatit mzdu alkoholika jiné osobě* (zpravidla manželce), ohrožuje-li jejich výživu (§ 13);

f) z prostředků prevence pak zakotvuje *výchovu* obyvatelstva *ke střídmosti* v požívání alkoholických nápojů a výchovu školní mládeže a pracujícího dorostu k abstinenci; podrobněji otázku všeobecné prevence rozvádí § 5 (úkoly NV), zejména v písm. a) až f) — které pojednávají o organizování kulturních, osvětových a sportovních zařízení, o propagaci a přednáškách protialkoholního zaměření;

g) vymezuje *materiální předpoklady* pro zásobování obyvatelstva vhodnými *nealkoholickými* nápoji a propagaci těchto nápojů;

h) zákon podporuje *zapojování pracujících* a jejich společenských organizací *do různých forem protialkoholní preventivní činnosti*, zejména výchovné a osvětové (jak jsme již z hlediska prevence kriminality rozvedli výše);

ch) pamatuje i na *výzkum příčin a následků alkoholismu a jejich odstraňování*; široká formulace zde zahrnuje vlastně v obecné formě celou oblast boje s alkoholismem a jeho nebezpečnými důsledky;

i) zákon stanoví dále *zákazy nebo omezení* podávání alkoholických nápojů a další omezení nebo opatření blíže specifikovaná v § 9, pokud jde o určité osoby (mládež do 18 let, podnapilé či řidiče), určité situace (při tanečních zábavách, veřejných shromážděních, sportovních a kulturních podnicích, při závodním stravování) a určitou dobu (NV může podle odst. 3 v určitých dnech nebo za určitých okolností omezit či zakázat prodej či podávání alkoholu); § 10 se pak týká osob, které vykonávají činnost, s jejímž výkonem bývá spojeno nebezpečí pro život či zdraví lidí nebo pro majetek, např. v dopravě u řidičů, ale i u pracovníků na tzv. rizikových pracovištích aj. Tyto osoby nesmějí požívat alkoholické nápoje při výkonu takové činnosti, bezprostředně před jejím vykonáváním nebo i jindy, jestliže by v důsledku toho mohly být ještě při nastoupení této činnosti pod vlivem alkoholu. Jsou také povinny na výzvu VB i orgánů státní zdravotní správy podrobit se vyšetření, aby se zjistilo, zda jsou ovlivněny alkoholem. Tato ustanovení mají velký preventivní význam, neboť přiměřenými prostředky postihují již vzdálenější možnosti vzniku nebezpečných následků alkoholismu;

j) zákon konečně v písm. g) uvádí *prostředky postihu* podle zvláštních zákonů za přestupky, přečiny a trestné činy (jejich přehled viz v kapitole třetí předchozího AUC) spáchané v souvislosti s požitím a podáváním alkoholických nápojů, popř. i v souvislosti s jeho pokoutní výrobou a s uváděním zdravotně závadných alkoholických nápojů do oběhu.

Ustanovení § 2 protialkohol. zák. z hlediska komplexního boje proti alkoholismu uvádí tedy *všechny* prostředky preventivní, výchovné i represivní a úzce v tomto směru navazuje na další souvislé zákony.

B. Protialkohol. zákonem spolu s tr. zák., tr. ř., zák. o přeč. i trest. zák. značně pokročilo naše zákonodárství v úsilí o úspěšný, široce založený preventivní boj proti alkoholismu a jeho škodlivým důsledkům.

a) *Tr. zákon a zákon o přeč.* postihuje i méně nebezpečných projevů opilosti, jak pokud jde o zvláštní delikty opilství, tak i pokud jde o typické trestné činy, resp. přečiny spáchané pod vlivem alkoholu (viz přehled ve třetí kapitole autorova článku v AUC — Iuridica, č. 3/1970).

b) Zpříšňují dále postih úplně opilých (nepříčetných) pachatelů trestných činů, resp. přečinů ve smyslu § 12, odst. 2 tr. zák., které nahradilo dřívejší mírnější ustanovení § 186 tr. zák. z r. 1950.

c) Také úprava zmenšené přičetnosti (§§ 32, 25, 40 a 72 tr. zák.), která jinak znamená podstatné zmírnění podmínek (zejména intenzity) trestní odpovědnosti u všech ostatních případů zmenšené přičetnosti, vylučuje její použití u méně přičetných pachatelů-opilců.

d) A konečně v souvislosti s tím zmíněné zákony podrobněji upravují i otázku významu stupně opilosti, zejména pokud jde o hloubku alkoholických návyků z hlediska nutných preventivně léčebných zásahů (především ochranného léčení).³⁾

Podstatou této zákonné úpravy je maximální zesílení preventivního, především morálně politického, výchovného, léčebného, ale i represivního vlivu státních orgánů a společenských organizací, což je patrné nejen ze zmíněných ustanovení protialkohol. zák., nýbrž i z §§ 3 až 8, 183, 184 tr. ř. a ustanovení souvislých, zejména §§ 24, 58, 61, 72 a přísluš. ustanovení zvl. části tr. zákona (jejich přehled viz v předchozím článku) a §§ 2 až 4 přest. zák.

Pokud jde o trestní řád, zejména z §§ 1, 3 až 8, § 184⁴⁾ vyplývá,

a) že specifické formy součinnosti společenských organizací počínají již podněty k zahájení trestního stíhání, účastí na přípravě a průběhu hlavního líčení, a pokračují součinností při výkonu a po výkonu trestu, jakož i preventivní činností vůbec, vyvolanou řešením konkrétního případu a zaměřenou k zabránění obdobných společensky škodlivých činů;

b) že tato preventivní spolupráce se týká všech soudních a jiných orgánů, počínaje vyšetřovatelem a konče pracovníkem nápravných zařízení, a to

³⁾ Podrobnější rozbor ad a) až d) naznačených specifických otázek de lege lata (včetně kriminologické, resp. kriminálně politické problematiky s tím spjaté) jsou již předmětem další připravované stati.

Srov. též Nezkusil—Knobloch, Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, AUC — Iuridica, č. 1/1963.

⁴⁾ Tr. ř. hovoří ne zcela přesně v § 184 jen o příčinách, ač tu zřejmě půjde o podmínky.

v součinnosti se všemi orgány, organizacemi a institucemi státními a společenskými, podle povahy konkrétního případu.

Ze specifických trestněprávních forem těchto vztahů má základní význam též pro celý cyklus prevence příčin a podmínek kriminality pod vlivem alkoholu především *ustanovení § 184 tr. ř.* Ve smyslu tohoto ustanovení je totiž příslušný orgán povinen odhalovat, zkoumat a objasňovat z hlediska účinné prevence všechny podstatné, a to i vzdálené příčiny a podmínky, které jsou spjaty s konkrétním činem a jeho pachatelem a které trestnou činnost vyvolaly či usnadnily, aby se zamezilo páchání nových trestných činů týměz nebo jiným pachatelem.

Projednáním konkrétního případu nebezpečné opilosti a uložením příslušných opatření vůči delikventu se kruh prevence takto nejenom končí a uzavírá, ale zároveň dialekticky znovu otevírá a začíná: spáchaný čin se stává jedním z východisek pro další prevenci.

Orgán prokuratury či soudu ovšem může odhalit nepříznivé příčiny a podmínky *jen v hlavních rysech*, např. že trestná činnost mladistvého byla vyvolána rozháranými rodinnými poměry, kde otec pije (pak vzniká signalizační povinnost orgánů péče o mládež, resp. orgánu zdravotnickému), či nesvědomitým vedoucím pohostinství, který partě naléval (pak třeba signalizovat příslušným nadřízeným orgánům pohostinství nebo se signalizace soustředí na zdroj protispolečenského zaměření pachatele — na partu, v níž k opíjení dochází). Je pak věcí příslušného orgánu nebo organizace, které na základě podnětu soudu⁵⁾ mají povinnost tyto nedostatky odstranit, aby podle okolností a závažnosti případu jednaly a podaly o tom ve smyslu § 184 soudnímu orgánu podrobnější zprávu.

Obdobnou, jen ůže na hlavní líčení omezenou preventivní funkci má institut *společenských obhájců a žalobců*, jeho činnost však může být v některém směru širší, zejména pokud jde o projednání mandátu za účasti kolektivu i obviněného.

Je nepochybné, že správné nefórmální uplatnění tohoto institutu může v případech nebezpečné opilosti znamenat hluboký zásah do podmínek života opilce i do podmínek ostatních obdobných individuí (např. do party opilců na pracovišti). Vždyť společenský obhájce či žalobce zastupuje vlastně celý kolektiv a mluví jeho jménem, a tudíž, byť v omezenější míře, plní vlastně funkci bezprostřední aktivní účasti kolektivu na projednávání věci.

Také kolektiv soudců tu může sledovat, jak široce a hluboko se usku- tečňují v jejich obvodu preventivní signalizační podněty soudu, jak se chová podmíněně odsouzený či z trestu propuštěný opilec, zda se hodlá léčit apod.

⁵⁾ Zdůrazňujeme tu slovo *podněty*, nikoli vlastní provádění; nedbání tohoto požadavku může vést k „utápění“ soudní činnosti ve sféře široké prevence, která mu v takovém rozsahu a detailech ovšem nepatří, a tím popř. k zhoršení kvality vlastního soudního rozhodování, které je základním, výchozím bodem nejen soudní prevence, ale širší prevence vůbec.

Z hlediska účinné prevence nebezpečných projevů opilosti mají zde význam některé otázky, spjaté zejména s PO, NO, PP i upuštění od výkonu trestu, a to v souvislosti s institutem převzetí záruky za nápravu pachatele.

Převzetím záruky přebírá především základní organizace ROH závazek zabezpečovat podmínky převýchovy pachatele a důslednou kontrolu jeho jednání a chování v práci i v občanském životě.

Je samozřejmé, že nelze zde postupovat šablonovitě a mechanicky. Případy *nahodilé nebezpečné opilosti* jinak řádného občana, kde postačí občasná, nenápadná, povšechná kontrola jeho chování v průběhu zkušební doby, třeba odlišit od případů *osob se sklony k nebezpečnému opíjení*, kde nutno uplatňovat — např. v rámci NO — daleko intenzivnější kontrolní a výchovnou činnost ve spolupráci s příslušnými orgány a organizacemi.

Podle povahy případu tedy postačí někdy pohovor s odsouzeným či propuštěným pachatelem-opilcem, jindy musí dojít k soustavnému přesvědčování a ovlivňování (např. aby se podrobil kontrole protialkoholní poradny či dobrovolnému léčení) a spolu s tím i k reálné hmotné pomoci opilci při řešení jeho životních problémů a při odstraňování nepříznivých podmínek, brzdících jeho převýchovu. Nikdy se ovšem nesmí pustit se zřetele, že jde o citlivou a náročnou práci s narušenými lidmi, kde každý neuvážený zásah by mohl vést k nežádoucím důsledkům.

Konečně v případech, kdy došlo k uložení *trestu odnětí svobody*, je základním úkolem NVÚ vytvářet u vězňů návyky pořádně a soustavně pracovat a postupně se zbavovat povahových nedostatků, které vedly k pití a ke škodlivým pijáckým zvyklostem, a to příp. se současně probíhajícím *ochranným léčením*.⁶⁾ Vězňové musí být vedeni k aktivní starosti o své věci a svůj vývoj, aby si uvědomili, že budoucí podmínky jejich života jsou zcela závislé na jejich postoji ke společnosti a k práci. Je vhodné využívat pro tento cíl i možnosti přerušení trestu a PP jako prostředku k posílení jejich sebedůvěry, k navázání styku s kolektivem a rodinou, ovšem po předchozí důkladné přípravě a poradě s jeho nejbližším pracovním a občanským kolektivem a zajištěním garancí.

Období po propuštění z trestu, kdy propuštěný je velmi přístupný různým vlivům, je rovněž důležité pro jeho další vývoj. Může buď utvrdit kladný vliv převýchovy v průběhu trestu, nebo naopak rozrušit a oslabit tento vliv, posílit dřívější protispolečenské názory a zvyklosti opilce. Proto je nezbytné, aby propuštěnému zejména NV ve spolupráci se společenskými organizacemi věnovaly náležitou pozornost, zejména pokud jde o jeho vhodné a rychlé pracovní zařazení a vůbec při vytváření příznivých podmínek, aby mohl žít řádným životem (srov. též § 49 zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 59/1965 Sb.).

D. *V boji s přestupky* — za široké účasti výše uvedených složek — půjde zejména o porušování příslušných zákonů a příkazů o požívání, podávání,

⁶⁾ Záslužné experimentální pokusy konal kolektiv vedený doc. J. Skálou v NVÚ na Pankráci v rámci VÚP od r. 1967 (tyto otázky jsou předmětem dalšího chystaného článku).

prodávání a čepování alkoholu, zejména podle §§ 9 a 10 protialkohol. zák., § 4, odst. 2 i z toho plynoucí porušení dalších zákazů a příkazů vyhlášky č. 80/1966, kterou se stanoví pravidla silničního provozu, jakož i o porušení všeobecných ustanovení § 12, odst. 2, písm. a) zák. o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci. Tyto zákazy a příkazy sledují v podstatě jen střízlivé reálné předpoklady pro boj s nebezpečnými projevy alkoholismu, aniž by však jednání jim odporující měla v zápětí závažnější společensky škodlivé důsledky. Jejich přestoupení naplňuje znaky přestupků zejména podle §§ 13, 19, ale i § 17, odst. 1, písm. e).

Využití poznatků z boje s těmito v praxi častými drobnými přestupky pod vlivem alkoholu má určitý preventivní význam, neboť výrazně signalizují, kde, v jaké míře a proč se „hromadí“ nepříznivé podmínky, umožňující či usnadňující vznik i nebezpečnějších projevů opilosti.

E. V oblasti preventivní činnosti mohou společenské organizace i jiné orgány (zejména ROH, SSM, vedení podniků a závodů, ale i JZD, škol apod. — srov. § 4, odst. 2 protialkohol. zák.) řešit vedle různých amorálních poklesků a drobného porušování práva, pravidel soužití mezi občany, jakož i některé případy přestupků předané jim k vyřízení příslušnými orgány (srov. např. §§ 3, 4, odst. 2, resp. § 6, odst. 2 přest. zák.). Třeba sem zařadit i nahodilé projevy opilství, které se ale rozmáhají, nebo se u jednotlivců častěji opakují, či mají určité širší škodlivé důsledky, např. v tzv. horkých provozech, hutích, dolech, ve stavebnictví i jiných pracovištích, kde by mohly vést k pracovní úrazovosti, zmetkovitosti či jiným škodám. Nejtypičtější z nich bude třeba v zájmu generální prevence pranýřovat před ostatními zaměstnanci pracoviště či občany určitého místa (např. jisté rekreační oblasti). Zde může být preventivně výchovné působení bezprostřední a již proto trvalejší a širší účinkující.

Zejména odboroví funkcionáři mají jednat s každým pracovníkem, jakmile se začne v důsledku pití odklánět od běžných pravidel soužití, přesvědčovat ho o nesprávnosti jeho počínání a upozornit na následky, k nimž by jeho jednání mohlo vést. Nepomáhá-li to nebo jde-li o závažnější poklesek, měl by se věci zabývat dílenský nebo závodní výbor, popř. případ dokonce předložit k projednání členské schůzi úseku dílenské nebo závodní organizace ROH.

ZO ROH, popř. i jiné společenské organizace mají tak řadu možností, jak řešit otázku nápravy provinilých alkoholizovaných osob. Jejich opatření jsou prakticky omezena jen tím, že samozřejmě nelze tu používat důraznějších opatření a trestů výše zmíněných zákonů. Vždy však musí pečlivě zvážit povahu události, osobní profil pracovníka, dosavadní způsob jeho života, jeho poměr k práci a kolektivu, k ochraně majetku v socialistickém vlastnictví a přihlídnout k tomu, jaké příčiny vedly pracovníka k poklesku, co tento poklesek umožnilo, zda se jej dopustil ojedinele či víckrát, a podle toho volit účinná preventivní opatření.

Влияние алкоголизма на преступность с точки зрения ее предупреждения

(К вопросу о причинах и предупреждении опасных проявлений
алкоголизма)

РЕЗЮМЕ

Работа представляет собой исправленное и дополненное извлечение из второй части кандидатской диссертации автора на тему: „Влияние алкоголизма с точки зрения ее предупреждения“ (1964 г.), в которой автор пытается дать определенный синтез некоторых основных криминологических вопросов. Эта работа является продолжением статьи, опубликованной в предыдущем номере этого журнала („Об истории и криминографии опасных проявлений алкоголизма“).

В введении автор указывает на ее связь с предыдущей частью о криминографии и коротко намечает теоретические и методологические исходные пункты работы, опирающейся на теорию столкновения субъекта-объекта (подробнее этот вопрос изложен в третьей части чехословацкой криминологии, которая находится в печати, издательство ОРБИС). Автор понимает сущность (причины возникновения и существования) преступности под влиянием алкоголя как неблагоприятный, криминогенный процесс столкновения структур психики лиц, находящихся под влиянием алкоголя (или их субъективных факторов) и структур их общественной среды (микро-, мезо- и макроструктуры или объективные условия среды). Сущность действенного предупреждения (предотвращения) этих явлений заключается в антикриминогенном, общественно-полезном, целеустремленном решении вышеуказанных депрессивных отношений, т. е. раскрытие, нейтрализация, устранение их поводов, условий и, в конечном счете, и причин, которые порождают указанную преступность, именно на основе познания причинности их развития адекватными средствами, которыми общество располагает. В работе подводятся итоги исследования проблемы так называемого объективного полюса столкновения (общественных условий) и субъективного полюса столкновения — разных типов лиц, находящихся под влиянием алкоголя.

В первой главе рассматривается вопрос о лицах, совершивших преступление под влиянием алкоголя, как объекте превентивного воздействия, (п. I) в особенности, с точки зрения: А) процесса (степени) опьянения, Б) характера типических фаз (глубины и продолжительности) состояния опьянения, В) и из этого вытекающих вредных влияний на психику лица, находящегося под влиянием алкоголя. Кроме того, автор анализирует черты характера опасных пьяниц и их типы (II) и, наконец, вопрос о предупреждении субъективных причин преступности под влиянием алкоголя (п. III, здесь, в частности, возможно применение и так называемой дилетантской психотерапии с участием специалистов).

Во второй главе рассматривается криминогенное влияние среды, связанное с алкоголизмом и с зависящим от того ростом воздействия профессиональных звеньев и общественных коллективов. В качестве объективных причин указанной преступности выступают (а именно на основе немногочисленных исследований в ЧССР): 1. прежде всего субъективные влияния, в значительной мере действующие на опасные проявления пьянства (пьяная компания, рецидивисты, плохое влияние других лиц), далее влияние местных условий (области, края, районы, заводы) и влияние времени (времени года, дни, часы и т. п.). Особое внимание уделяется вопросу значения вмешательства и в „наиболее отдаленное“ звено столкновения — производство, торговлю и потребление алкоголя (см. п. II).

Более подробно в этой главе анализируются общественные звенья в деятельности по предупреждению преступности и классифицируются средства, которые эти звенья используют, а также сформулированы некоторые более общие принципы, относящиеся к деятельности общественных звеньев и применяемым им средствам (в особенности

принципы комплексности, координации и специализации борьбы по предупреждению преступлений; их приоритета перед реперессией и необходимость индивидуального, конкретного и неформального подхода к этому на основе обобщения практического опыта).

Наконец, третья глава посвящена анализу принципа предупреждения преступности согласно соответствующим чехословацким законам (закон о борьбе против алкоголизма, Уголовный кодекс, Уголовнопроцессуальный кодекс, закон о правонарушениях и проступках), а также их взаимосвязи и некоторым проблемам общего характера, которые из них вытекают.

Výběr z literatury

- Baer A.*: Der Alkoholismus, Berlin 1878 (str. 621). Základní dílo 19. století.
Bartošek J.: Alkoholismus, práce, zdraví, Práce, Praha 1963.
Beneš E.: Problém alkoholové výroby a abstinence, Praha 1947.
Bogner a kol.: Hlavní úkoly a činnost prokuratury na úseku boje proti alkoholismu, VÚK GP, Praha.
Jahrreis W.: Alkoholismus (heslo Alkoholismus in Handwörterbuch der Kriminologie) (HWBK I), Berlin 1966 (SL).
Jellinek E. M.: Alcohol, Addiction and Chronic Alcoholismus, New Hagen 1942.
Jellinek E. M., Haggard W. M. a kol.: Alcohol, Science and Society (soubor 19 přednášek s diskusí), New Hawen 1946 (473 str.).
Keyserling H.: Der Alkoholismus als soziales Problem, Jena 1959 (88 str.).
Knobloch—Knoblochová: Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře, Orbis, Praha 1965 I. vyd. 1957).
Kohout—Krátký: Soudní psychopatologie, Praha 1954.
Kudlík A.: Vliv alkoholismu na dopravní nehodovost ve světle statistických aj. dat, Socialistická zákonnost, 3/1965, str. 15.
Kudlík—Přenosil: Vybrané texty (zvláštní část) kriminologie IV (část o alkoholismu), SIK, MV, Praha (v tisku), (SL).
Lejkina A.: Otázky odůvodnění odpovědnosti za trestné činy spáchané ve stavu opilsti, Věstník leningradské university, č. 11/1958.
Markovič A.: Alkoholizam, Zagreb 1966 (231 str.).
Mečíř J.: Alkoholismus nezletilých, Praha 1965 (86 str.), SL.
Mendelson—Tkačevskij: Alkogolizm i prestupnosť, Moskva 1956.
Middendorf W.: 600 Alkoholtäter (Beitrag zur Kriminologie der Verkehrsdelikte), Hamburg 1961.
Mysliveček: Speciální psychiatrie, SZN, Praha 1959.
Nezkusil—Knobloch: Akutní otrava alkoholová a její soudně psychiatrické posuzování, AUC — Iuridica, č. 1/1963, str. 43.
Ráliš A.: Studie o přičetnosti, Bratislava 1931 (SL).
Problemy psichiatrii, Naučnyje trudy — Alkogolizm, Moskva 1962 (207 str.).
Ratajczak A.: Stan Nietrzeżwósci v polskim prawie karnym, Poznań 1969 (str. 223), SL.
Sacharov A. B.: O ličnosti prestupnika i pričínach prestupnosti v SSSR, Moskva 1961 (str. 279).
Sawicki—Flatau—Kowalska: Alkohol w prawie karnym, Warszawa 1958.
Scheif H.: Straftaten in der Volltrunkenheit, Würzburg—Aumühle 1940 (99 str.).
Skála J.: Alkoholismus, SPN, Praha 1957 (str. 230), SL.
Skála J.: Alkohol a doprava, Kriminalistický sborník, č. 10, 11/1960.
Skála J. a kolektiv: Organizace a metodika boje proti alkoholismu, SZN, Praha 1957 (str. 143).

- Strelčuj J. V.*: Alkoholismus a zápolení s ním, Brno 1954.
Súdna psychiatria (překlad z ruštiny), Bratislava 1955.
Sukomskij J.: Alkoholizm i alkoholnyje psichozy, Moskva 1963 (450 str.).
Turček M.: Alkohol a děti, SPN, Bratislava 1964 (str. 102), SL.
Vámoši M.: Alkoholizmus, Zborník prác, Bratislava 1961.
Vámoši M.: Zisťovanie a posudzovanie opilsti, SAV, Bratislava 1955.
Vymětal-Vydra: Nepříčetnost při alkoholových otravách, Socialistická zákonnost 1956, str. 608.
Waaben, Schulte, Leauté, Simon, Sereni: Die Behandlung der Trunkenheit im Strafrecht (dogmatisch, kriminologisch, rechtsvergleichend), Schriftenreihe der Ges. f. Rechtsvergleichung, Heft 8, 1960.
Widermannová L.: Účtujeme s alkoholismem, Praha 1955.
Wlassak R.: Grundriss der Alkoholfrage, Lipsko 1929.

Poznámka: Literatura k tomuto tematu je velmi obsáhlá i nepřehledná. Jellinek např. tvrdí, že ze 100 000 prací o tom má 80 % jen charakter horlení proti alkoholismu; ze zbytku je 30 % kompilací, 10 % duplikátů apod. Ze zbývajících několika tisíc prací je víc než polovina zastaralých, překonaných; do značné míry to platí i o souvislé kriminologické literatuře, kde statě o společensky škodlivých důsledcích alkoholismu obsahuje většina kriminologických učebních pomůcek, systémů, slovníků (viz cit. HWBK – heslo Alkoholismus).

Ve výběru z literatury uvádíme hlavně základní (monografickou) u nás dostupnou, resp. novější literaturu, obsahující zpravidla též podrobnější seznamy literatury (viz označení SL).

Částečnou rešerši (20) z literatury provedl VÚK GP, leden 1970.

Z časopisů je to především Protialkoholický obzor (PO) – viz statě Skály, Rubeše, Berana, Vydry, Potužila, Kácla, Turčeka a dalších, dále Čs. psychiatrie (ČSPs), Čs. kriminalistika, z interních periodik pak Zápisky z Apolináře, Věstník GP (nyní Prokuratura), Bulletin Sboru nápravné výchovy aj. Ze zahraničních časopisů především sluší jmenovat Excerpta Criminologica, od r. 1969 Abstracts on Criminology and Penology (heslo Alkoholismus) a řadu speciálních protialkoholických periodik, uvedených v cit. HWBK (heslo Alkoholismus) a Vybraných kriminologických textech IV.

Zkratky

tr. zák.	Trestní zákon č. 140/1961 Sb. zák. (ve znění novel)
tr. ř.	Trestní řád č. 141/1961 Sb. zák. (ve znění novel)
zák. o prov.	Zákon č. 38/1961 Sb. zák. (zrušen)
zák. o přeč.	Zákon č. 150/1969 Sb. zák. o přečinech
přest. zák.	Zákon č. 60/1961 Sb. zák. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku
protialkohol. zák.	Zákon č. 120/1962 Sb. zák. o boji proti alkoholismu
vyhl. o sil. prov.	Vyhláška č. 80/1968 Sb. zák. o pravidlech silničního provozu
NV	Národní výbory
PAS	Protialkoholní sbory
PAP	Protialkoholní poradny
ZAS	Záchytná stanice